

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

Institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce

Bakalářská práce

Autor: Tereza Vacková

Studijní program: B6731 – Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Hradec Králové, 2020

Zadání bakalářské práce

Autor: Tereza Vacková

Studium: U1726

Studijní program: B6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Název bakalářské práce: **Institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce**
Název bakalářské práce AJ: The institute of Maintenance Obligations in the field of social work

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Má bakalářská práce se bude zabývat institutem vyživovací povinnosti v praxi sociální práce. V teoretické části nejprve obecně představím vyživovací povinnost a stanovení její výše soudem, dále její realizaci, a následně souvislost se sociální prací. Cílem mého výzkumu je zjistit, jak se odráží vyživovací povinnost v praxi sociální práce. Na tuto výzkumnou otázku budu hledat odpověď pomocí kvalitativní metody s použitím polostrukturovaného rozhovoru.

FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ. Rozvody, rozchody a zánik partnerství. 4. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Právo prakticky. ISBN 978-80-7598-120-2. ŠMÍD, Ondřej a Radka VACOVÁ. Výživné. Praha: Leges, 2017. Teoretik. ISBN 978-80-7502-196-0. KOVÁŘOVÁ, Daniela. Vyživovací povinnost po rekodifikaci. Praha: Leges, 2014. Praktik (Leges). ISBN 978-80-7502-023-9. KOVÁŘOVÁ, Daniela. Rodina a výživné: vyživovací povinnost rodičů, dětí a dalších příbuzných. Praha: Leges, 2011. Praktik (Leges). ISBN 978-80-87212-84-4.

Garantující pracoviště: Ústav sociální práce,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Oponent: JUDr. et Mgr. Filip Rigel, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.6.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

Tereza Vacková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především vedoucímu mé práce JUDr. Miroslavu Mitlöhnerovi, CSc. za jeho podnětné rady a odbornou pomoc a vedení této práce. Dále bych chtěla poděkovat všem respondentům, za jejich ochotu a čas, kterou mi věnovali.

Anotace

Vacková, T. *Institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce.* Hradec Králové, 2020. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Tato bakalářská práce se zabývá tématem institutu vyživovací povinnosti v praxi sociální práce. Práce obsahuje dva větší celky, teoretickou část a část praktickou, které na sebe plynule navazují. V teoretické části je nejprve představena vyživovací povinnost, základní pojmosloví, a stanovení její výše soudem, dále její realizace, a následně souvislost se sociální prací. V praktické části je popsán samotný výzkum, vedený metodou polostrukturovaných rozhovorů se sociálními pracovníky, který má za účel zjistit, jak se odráží institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce, což je zkoumáno v zařízeních, kde tito sociální pracovníci pracují. Výzkumný vzorek tvořili sociální pracovníci z širokého spektra organizací pracujících v sociální práci, na různých pozicích. Z výsledků provedeného výzkumu lze vyvodit závěr, že ačkoli sociální pracovníci v praxi pracují s vyživovací povinností rodičů k dětem a obráceně, s dalšími druhy minimálně nebo vůbec. Nevyužívají všech prostředků, jež mají k dispozici a je záhodno v dalších výzkumech zkoumat z jakého důvodu.

Klíčová slova: vyživovací povinnost, druhy vyživovací povinnosti, praxe sociální práce

Annotation

Vacková, T. *The institute of Maintenance Obligations in the field of social work.* Hradec Králové, 2020. The Bachelor Thesis. University of Hradec Králové, Philosophical Faculty, The Institute of Social Work. Leader of the Bachelor Thesis: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

This bachelor thesis deals with the topic of the institute of maintenance obligations in the field of social work. The thesis consists of two major parts, the theoretical part which seamlessly leads into the practical part. In the theoretical part is first introduced the institute of maintenance obligation, essential terminology, and its determination by the court, then its implementation, and then the connection with social work. The practical part describes the research itself, conducted by the method of semi-structured interviews with social workers, with the purpose of finding out how the institute of maintenance obligations is reflected in the practice of social work, which is examined in facilities where these social workers are based. The research sample consisted of social workers from a wide range of organizations working in social work, in various positions. It can be concluded from the results, that although social workers do work with parents' maintenance obligations and vice versa, other types of alimony are used. Social workers do not exploit all the instruments and it is advisable to examine the reasons in further research.

Keywords: maintenance obligations, types of maintenance obligations, field of social work

Obsah

Úvod	9
1 Institut vyživovací povinnosti	11
1.1 Výklad pojmu vyživovací povinnost a výživné	11
1.2 Platná právní úprava	14
1.3 Druhy vyživovací povinnosti	15
1.3.1 Vyživovací povinnost rodičů k nezletilým dětem	16
1.3.2 Vyživovací povinnosti rodičů ke zletilým dětem	19
1.3.3 Vyživovací povinnost mezi manžely	20
1.3.4 Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely	22
1.3.5 Vyživovací povinnost mezi registrovanými partnery	24
1.3.6 Vyživovací povinnost po zrušení registrovaného partnerství	25
1.3.7 Výživné neprovdané matky a těhotné ženy	26
1.3.8 Vyživovací povinnost dětí k rodičům	28
1.3.9 Vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými	28
2 Realizace vyživovací povinnosti	31
2.1 Vznik, trvání, zánik a promlčení výživného	31
2.1.1 Vznik a přiznání práva soudem	31
2.1.2 Změna poměrů	33
2.1.3 Přerušování, obnovení, zánik a promlčení	34
2.2 Obecná kritéria určení výše výživného	35
2.2.4 Schopnosti, možnosti a majetkové poměry	35
2.2.5 Odůvodněné potřeby a majetkové poměry oprávněného	37
2.2.6 Ministerské tabulky	38
3 Vyživovací povinnost v praxi sociální práce	40
3.1 Pojem sociální práce	40

3.2	Pojetí sociální práce	42
3.3	Sociální pracovník a jeho přístupy k praxi	43
4	Metodologie výzkumného šetření	45
4.1	Hlavní výzkumný cíl.....	45
4.2	Transformace dílčích cílů do zkoumatelné podoby	46
4.3	Zvolená výzkumná strategie a výzkumná metoda	47
4.4	Charakteristika výzkumného souboru	49
4.5	Organizace výzkumu a způsob analýzy dat	50
4.6	Reflexe etických a jiných rizik výzkumu.....	51
5	Popis a interpretace dosažených výsledků výzkumného šetření	52
5.1	První dílčí cíl.....	52
5.2	Druhý dílčí cíl	55
5.3	Třetí dílčí cíl.....	56
5.4	Shrnutí zjištěných poznatků.....	58
	Závěr a diskuze.....	59
	Seznam tabulek.....	61
	Seznam použité literatury	62
	Seznam příloh.....	66

Úvod

Téma Institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce jsem si vybrala, neboť práce orientující se na tuto problematiku jsou buď psány z pohledu práva, nebo jako manuál pro běžného občana procházejícího rozvodem. V kontextu sociální práce se o této problematice nepíše často, a pokud ano, pozornost je věnována hlavně výživnému na dítě v kontextu sociálně-právní ochrany dětí.

Ještě méně často se pojednává o vyživovací povinnosti jako o nástroji sociální práce, ačkoli osoby oprávněné, tedy osoby, které mají nárok na výživné, často svou charakteristikou spadají mezi cílové skupiny sociální práce, neboť se jedná o děti, seniory, osoby, které se sami nedokážou z objektivních důvodů zabezpečit.

Považuji tedy vyživovací povinnost jako součást sociální práce, ale myslím si, že spousta odborníků ji vnímá jednostranně jako součást porozvodové úpravy povinností rodičů k dítěti, což mi připadá jako nevyužití potenciálu tohoto institutu.

Z toho důvodu se budu zabývat využíváním institutu v praxi. Jinými slovy se také budu ptát, zda při řešení obtížné finanční či bytové situace klientů, vyvstává v myslích sociálních pracovníků možný nárok na výživu jejich klientů, jako jedno z řešení tíživé situace. Pokud nevyužíváme všechny prostředky a nástroje, které nám legislativa a teoretici nabízejí, negativně tím ovlivňujeme výkon sociální práce. A jak je všeobecně známo, prvním krokem k nápravě je zjištění, nebo uvědomění problému.

V budoucnu bych se chtěla věnovat práci s rodinou, neboť rodinu považuji za nesmírně důležitou součást ovlivňující budoucí život člověka, proto myslím, že právě práce s ní může velkým dílem zlepšit, nebo zamezit rizikům sociálního vyloučení, citového strádání, rizikům propuknutí psychických onemocnění atd. Tedy můj výzkum i nabyté znalosti z teoretické části se mi budou hodit v budoucí profesní dráze.

Cílem mé práce je pomocí metody polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky z různých odvětví sociální práce, zjistit, jak se odráží institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce, což bude zkoumáno v zařízeních, kde tyto sociální pracovníci pracují.

Budu tedy zkoumat v jakých odvětvích se pracovníci setkávají s institutem vyživovací povinnosti, jaká je spojitost různých druhů vyživovacích povinností a různých cílových skupin klientů, zda sociální pracovníci využívají práva svých klientů na výživné a zda je napadlo pohlížet na vyživovací povinnost jako na zdroj podpory pro oprávněného.

Na základě stanovených cílů jsem zvolila jako výzkumnou strategii kvalitativní výzkum, neboť zkoumám existenci jevu. Ve svém výzkumu se zabývám pohledem sociálních pracovníků na vyživovací povinnost jejich odpovědi mě mohou dovést ještě k dalším otázkám souvisejícími se zkoumanou problematikou.

Práce obsahuje dva větší celky, teoretickou část a část praktickou, které na sebe plynule navazují. V teoretické části je nejprve představena vyživovací povinnost, základní pojmosloví, a stanovení její výše soudem, dále její realizace, a dále souvislost se sociální prací. Praktická část představuje metodologii výzkumu, neboť popisuje plánování, organizaci a realizování výzkumu a interpretaci dat.

Teoretický základ pro mou práci jsem hledala v knihách odborníků na rodinné právo, jako jsou například Hrušáková, Králíčková a Šmíd, v legislativě, zejména v Novém občanském zákoníku č. 89/2012 Sb. a u autorů píšících na poli sociální práce, kterým je třeba Oldřich Matoušek.

1 Institut vyživovací povinnosti

S ohledem na logický postup mé bakalářské práce, směřující od obecného ke konkrétnímu, který nejlépe podpoří mou výzkumnou otázku, v první kapitole předkládám základní pojmy, se kterými bude tato bakalářská práce pracovat i v následujících kapitolách. Vysvětluji tyto pojmy, neboť jsou klíčové k pochopení problematiky, také uvádím různá pojetí a nabízím definice z pera zákonodárců i odborníků zabývajících se teorií práva a sociální práce a v neposlední řadě také ze soudní praxe. Abych tak mohla učinit, opírám se v první řadě o formulace použité v zákonech, dále o odborné monografie.

V první část této kapitoly tedy rozebírám pojmy vyživovací povinnost a výživné a snažím se definovat obecné a pro všechny druhy tohoto institutu platné znaky a vlastnosti.

Základním rámcem probírané tematiky je právní rámec České Republiky, proto nesmí chybět ani platná právní úprava institutu vyživovací povinnosti.

Pravděpodobně nejrozsáhlejší částí kapitoly je podrobný výčet všech podob vyživovacích povinností, jimiž se pro potřeby této bakalářské práce zabývám. Nejedná se o pouhý výčet druhů vyživovací povinnosti, nýbrž obsahuje vymezení subjektů, předpoklady vzniku a zániku a typické vlastnosti, jež se odlišují od obecných.

1.1 Výklad pojmu vyživovací povinnost a výživné

Česká legislativa nenabízí ucelenou definici vyživovací povinnosti ani výživného, lze je však dovodit z obecných zákonných ustanovení, z práv oprávněných a povinností povinných občanského zákoníku. Současně musí vycházet ze základních principů rodinného práva- principu solidarity, principu blaha dítěte a principu rovnosti subjektů rodinně právních vztahů. (Kovářová, 2014, s. 29)

Vyživovací povinnost (dále také jako VP) můžeme, jak je z názvu patrné, považovat jen za označení závazku povinného, hradit životní náklady či zabezpečovat potřeby oprávněného, anebo jako souhrnné označení povinnosti vyživovat a práva na výživu, tak je tomu u názvu pododdílu občanského zákoníku 89/2012 Sb. (dále jako NOZ nebo občanský zákoník) Pak je obsahem vyživovací povinnosti pohledávka

oprávněného, jež odpovídá dluh povinného. Pro potřeby této práce se kloním směrem k druhému užití.

Jednoznačné vymezení obsahu pojmu nenalezneme ani u *výživného*, občanský zákoník nezachovává jednotnost použití tohoto termínu. To se jednak vyskytuje jakožto předmět práva a povinnosti. Ergo může být výživné z pohledu legislativy chápáno jako plnění vyživovacích práv a povinností, převedením těchto práv do proveditelných činností, jež může být např. osobní péčí, poskytnutí živobytí a saturování sociálních a kulturních potřeb oprávněného, nebo poskytnutím dávky na výživné. V zákonné úpravě se současně vyskytuje i využití pojmu výživné jakožto souboru práv a povinností, které mají vůči sobě subjekty rodinně právních vztahů, ovšem nikdy bez toho, aby bylo jasné a patrné, který z významů zákonodárce míní. (Šmíd, Vacová; 2017, s. 24-25)

U pojmu výživné se navíc v pramenech hovoří o užití ve dvojím smyslu- **výživné v užším smyslu**, za které se považuje krytí základních potřeb oprávněných, jako jsou například potřeba bydlení, potřeba přijímání potravy a potřeba dítěte, aby o něj bylo pečováno. Zákonné potřeby a práva dítěte na vzdělání, kulturní a sociálních potřeby pak spadají do **širšího smyslu**. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 223-225)

Poněkud odlišně na **rozlišení užšího a širšího významu** pojmu nahlíží Nová a Těžká (1995, s. 6). Ty používají širší význam jakožto označení souhrnu práv a povinností, jež mezi sebou subjekty tohoto institutu mají. A naopak užším významem rozumí plnění právního vztahu povinných a oprávněných. Což se prakticky shoduje s významy uvedenými v NOZ. (Občanský zákoník, Část druhá Rodinné právo, Hlava II Příbuzenství a švagrovství, Oddíl 3 Rodiče a děti, Pododdíl 4 Vyživovací povinnost.)

Z výše uvedeného vidíme, že jak v zákonné úpravě, tak v pracích teoretiků, dochází k záměně pojmů vyživovací povinnost a výživné zejména kvůli odlišnému chápání těchto pojmů. Pokud vztah mezi výživným a vyživovací povinností poněkud zjednodušíme, mohli bychom říci, že výživným v užším slova smyslu může být naplněna vyživovací povinnost.

Nicméně konsenzus mezi prameny tkví v tom, že poskytované plnění povinnými má zahrnovat nejenom krytí potřeb nezbytných k přežití, jakožto (zejména u dětí) i krytí

potřeb sociálních, kulturních či potřeb rozmanitého vývoje, rekreace a sportovního využití. V této práci se kloním k užívání termínu *výživné* ve smyslu předmětu práva a termín *vyživovací povinnost* jako oboustranný vztah práv a povinností, pokud nebude z gramatického užití vyplývat jiný smysl.

Jak jsem již dříve uvedla, pro všechny druhy vyživovací povinnosti platí podle Kovářové (2014 s. 29-36,52) několik společných ustanovení.

- Výživné nesmí být v rozporu s dobrými mravy
- Soud bere v úvahu odůvodněné potřeby oprávněného a schopnosti, možnosti a majetkové poměry
- Výživné se obvykle platí v opakovaných měsíčních částkách
- Započtení proti výživnému je možné jen dohodou, nikdy u výživného nezletilých dětí.
- Právo na výživné se nepromlčuje, jiné je to však se splátkami výživného
- Práva na výživu se nelze vzdát. Jen dospělá oprávněná osoba ale může výživné nepožadovat.

Kritériím rozhodujících o přiznání výživného se věnuji podrobněji v dalších kapitolách, stejně tak promlčení práva na výživu. Z toho důvodu se zde pozastavím pouze nad právním pojmem *dobré mravy*.

Negativní podmínka dobrých mravů se nenalzá v pododdílu upravujícího vyživovací povinnost, nýbrž se v obecných ustanoveních, konkrétně v § 2 odst. 3 zákona č. 89/2012 Sb. občanského zákoníku- „*Výklad a použití právního předpisu nesmí být v rozporu s dobrými mravy a nesmí vést ke krutosti nebo bezohlednosti urážející obyčejné lidské cítění.*“

O dobrých mravech hovoří Rašovský (2012) jako o právní zásadě, jiní autoři používají i označení právní korektiv¹ a právní institut². (Šmíd, Vacová; 2017, s. 34) Dobré mravy jsou systémem pravidel slušnosti, jež vytvořila daná společnost a jež uznává, a které vedou jedince k vzájemnému respektování se navzájem a nepoškozování obecných zájmů společnosti. Jsou to vlastně hodnotící kritéria, která

¹ Korektiv je „*činitel opravující, vyrovnávající*“ (Petráčková, Kraus; 1995, s. 422)

² „*Právní institut je souhrn právních norem upravujících jeden druh společenského vztahu*“ (Hendrych, 2009, s. 785)

určují, jaké jednání, v konkrétní společnosti, je považované za dobré a které ne. (Janeba, 2002)

Obsah pojmu dobré mravy podle Šmída a Vacové (2017, s. 34-35) je nedefinovatelný z podstaty věci a jedná se tak o jeden z neurčitých právních pojmů a čímž se distancují od snahy některých autorů definovat obsah termínu, neboť to náleží soudci v daném konkrétním případě, aby na základě individuálních skutečností aplikoval zásadu dobrých mravů na daný skutkový stav.

K obdobnému stanovisku dospěla i judikatura, podle ní dobré mravy rozvíjí svůj obsah v prostoru a v čase, musí být tedy posuzovány s ohledem na konkrétní případ, prostor a čas. (Usnesení, 1997)

V legislativě se takové pojmy objevují zejména v zájmu nalezení toho, co je správné, dobré a spravedlivé, což je základním posláním zásady dobrých mravů.

1.2 Platná právní úprava

Otázkami vyživovací povinnosti se v českém právním rámci zaobírá občanský zákoník č. 89/2012 Sb., zákon o registrovaném partnerství č. 115/2006 Sb. a také trestní zákoník 40/2009 Sb.

Nejpodstatnější část legislativní úpravy vyživovací povinnosti se nachází v občanském zákoníku, ale nejedná se jen o ustanovení z druhé části NOZ, zabývající se rodinným právem. Neboť ustanovení upravující vyživovací povinnost se nachází i v první části NOZ jakožto části upravující jednotné zásady pro právní úpravu a i na několika dalších místech.

V první hlavě rodinného práva, nazývané manželství, se nejdříve objevují ustanovení o vyživovací povinnosti v rámci uspokojování potřeb rodiny a rodinné domácnosti na což navazují formulace o výživném mezi manžely a mezi bývalými manžely.

Vlastní pododdíl s názvem „vyživovací povinnost“ se nachází v části pojednávající o poměrech mezi rodiči a dětmi, přesto neobsahuje jen vyživovací povinnost rodičů k nezletilému dítěti, zletilému dítěti a dítěti k rodičům, ale i výživné mezi předky a potomky, výživné a uhrazení nákladů neprovdané matce a společná ustanovení o výživném.

Naopak právo některých osob na zaopatření bychom našli až v hlavě upravující dědické právo, jež spadá, pod část majetková práva absolutní. (Kovářová, 2011, s. 18-28)

V zákoně o registrovaném partnerství se naopak všechna ustanovení upravující vyživovací povinnosti objevují v čtvrté hlavě pod povinnostmi a právy partnerů.

Trestní zákoník rozlišuje trestný čin zanedbání povinné výživy, který se řadí mezi trestné činy proti rodině a dětem, což neznamená, že skutková podstata tohoto činu je naplněna pouze, jedná-li se o neplnění vyživovací povinnosti rodičů k nezletilým dětem. (Kovářová, 2014, s. 24-26)

Kromě výše uvedených souvisí s vyživovací povinnosti nepřímou i úprava o bezdůvodném obohacení.³

1.3 Druhy vyživovací povinnosti

Přestože zákon rozlišuje méně skupin oprávněných a povinných, považuji to za nedostatečné a uvádím dělení podrobnější, abych mohla lépe popsat specifika každého druhu VP. Představím následující vyživovací povinnosti: vyživovací povinnost rodičů k nezletilým dětem a zletilým dětem, vyživovací povinnost mezi manželi, vyživovací povinnost mezi bývalými manželi, vyživovací povinnost registrovaných partnerů a expartnerů, výživné neprovdané matky, vyživovací povinnost dětí k rodičům a vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými. Nový občanský zákoník v části věnované dědickému právu uvádí ještě právo některých osob na zaopatření a právo na nutnou výživu. Vzhledem k rozsahu práce a tomu, že na základě tvrzení autorů, kteří se věnují tomuto odvětví práva, že se minimálně setkávají s těmito druhy, neočekávám, že by se sociální pracovníci často setkávali se subjekty tohoto práva, a proto je více necharakterizují.

Česká úprava nezná vyživovací povinnost mezi příbuznými v přímé linii, tedy mezi sourozenci, bratřenci, nebo mezi sešvagřenými osobami. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2014, s. 1037)

³ Bezdůvodným obohacením, kdy došlo k získání majetkového prospěchu, který je objektivně vyjádřitelný v penězích, na úkor druhého, vznikne závazek, z něhož plyne povinnost toto obohacení vydat. V kontextu institutu vyživovací povinnosti se setkáváme s bezdůvodným obohacením ve formě plnění za druhého. (Hendrych, 2009, s. 39)

Na následujících stránkách u každého druhu představím jen jeho typické odlišnosti. Vyživovací povinnost rodičů k nezletilým dětem má zdaleka nejvíce specifik, neboť si myslím, že zákonodárce považuje nezaopatřené dítě za zvlášť zranitelné a hodno ochrany, a proto se mu věnuje největší péče. Zároveň lze říci, že tento druh je nejvyužívanější proto nejpropracovanější. Tudíž bude zpracování této povinnosti nejrozsáhlejší.

1.3.1 Vyživovací povinnost rodičů k nezletilým dětem

Pro uvedení se nejspíše hodí zmínit, koho podle práva považujeme za rodiče. Matka je vždy jistá, a je jí žena, jež dítě porodila. Otcem je ten muž, jemuž svědčí zákonná domněnka otcovství, a tedy je považován za tzv. matrikového otce, neboli právního otce. Matrikový otec nutně nemusí být otcem biologickým, ovšem je zavázán plněním vyživovací povinnosti k dítěti až do doby pravomocného rozsudku o zrušení otcovství. Nebo pokud je dítě osvojeno, stávají se dnem osvojení jeho osvojitelé právními rodiči a od toho dne jim také plyne vyživovací povinnost. (Kovářová, 20014, s. 38, 49)

Rodičovská odpovědnost dle § 858 a § 859 NOZ zahrnuje práva a povinnosti rodičů, vyjma vyživovací povinnosti. Vyživovací povinnost stojí sama o sobě, případné zásahy do výkonu rodičovské odpovědnosti se nedotýkají vyživovací povinnosti a ta rodičům plyne dále, i pokud byli rodiče zbaveni své rodičovské odpovědnosti (jinak je tomu u osvojení). (Šínová, Wesphalová, Králíčková, 2016, s. 194).

Pokud by tomu tak nebylo, právní úprava by mimo jiné dávala rodičům, snažícím se vyživovací povinnosti zbavit, návod jak toho dočinit, v podobě právní úpravy, kde je uvedeno, za jakých okolností může být rodičovská odpovědnost omezena či zrušena a tím by vystavovala děti ohrožení.

Vyživovací povinnost rodičů k dětem je svázaná s jejich právem na život a zdraví (čl. 6 Listiny základních práv a svobod) vzniká narozením dětí a končí v době, kdy je dítě schopno samo se živit, ovšem v ojedinělých situacích může dojít k problémové situaci, kdy počaté, ale nenarozené dítě potřebuje zdravotní péči, která souvisí výhradně s jeho zdravotním stavem, ne se stavem matky. V tomto případě se využije ustanovení § 25 občanského zákoníku, která praví, že pokud to vyhovuje jeho zájmům, hledí se na počaté dítě jako na již narozené, pokud se narodí živé, a jako

kdyby nikdy nebylo, pokud se živé nenarodí, přičemž platí, že spotřebované výživné se nevrací. (Svoboda, 2014, s. 112)

Vyživovací povinnost mají oba rodiče stejnou měrou a musejí ji plnit podle svých schopností, možností a majetkových poměrů. Dítě má ze všech oprávněných skupin přiznané nejvyšší plnění a to takové, že má právo podílet se na životní úrovni rodičů. Jinými slovy, pokud rodiče dítěte mají nadstandardní příjmy, dítě má nejen právo na pokrytí všech potřeb, nýbrž výživné může dosahovat až takové výše nad rámec oprávněných potřeb, aby se životní úroveň dítěte vyrovnala jeho rodičům. (Králičková in Hrušáková, Králičková, Westphalová a kol, 2015, s. 204-205)

V běžných případech je rozsah dán vzájemným poměrem oprávněných potřeb a nejlepšího zájmu dítěte na jedné straně a již zmíněnými schopnostmi, možnostmi a majetkovými poměry na straně druhé. (Šmíd, Vacová; 2017, s. 53)

Výživné pro dítě může být poskytováno pravidelně se opakujícími peněžními dávkami, v poskytování naturálních plnění a v neposlední řadě také osobní péčí a péčí o společnou domácnost, což je projevem elasticity způsobu plnění. Pouze u dětí útlého věku je možné, aby osobní péče o něj kompenzovala plnění výživného peněžně. (Mindlová, 2018, s. 14)

Pokud z nějakého důvodu nedochází k zabezpečování výživy v širším smyslu dobrovolně, k čemuž nemusí dojít pouze v případě rozvodu, přistoupí se k soudnímu rozhodnutí o výživném, a až jeho rozhodnutím se vyživovací povinnost změní v čistě peněžitou dávku, jež může být vyměřena soudem, nebo soud schválí dohodu mezi rodiči. Součástí soudního rozhodnutí je vždy konkrétní částka a splatnost k rukám pečujícího rodiče. Na nezletilé dítě může soud přiznat plnění výživného až tři roky zpětně.

V případě rozvodu, či rozchodu partnerů se určí výživné tomu rodiči, jež nemá dítě ve výhradní péči, neboť se předpokládá, že potřeby dítěte, které nejsou kryty tímto příspěvkem, nese pečující rodič. Jestliže soud svěří dítě do společné či střídavé nebo do péče třetí osoby, vyměří výživné oběma rodičům současně v rozsahu zohledňujícím jejich schopnosti, možnosti a majetkové poměry. (Svoboda, 2014, s. 110-111)

O výživném pro nezletilé dítě může soud rozhodnout i bez návrhu, proto neleží důkazní břemeno na pečující rodiči. Soud může vyvinout vlastní iniciativu a také

proto může soud rozhodnout o jiné výši výživného, než jaké je požadováno nebo navrhováno rodiči.

Pokud dojde ke změně poměrů ať už na straně dítěte, nebo na straně povinného, může kdokoli iniciovat změnu a následně může dojít ke zvýšení či snížení výše výživného. U dětí může být změna poměrů způsobena i plynutím času, neboť například s růstem dítěte rostou náklady na jeho ošacení, výživu a rozvoj. (Kovářová, 2014, s. 41-50)

Se změnou poměrů souvisí problematika vracení výživného. Pokud by se stalo, že soud zpětně sníží výši výživného, znamená to, že rodič, který předchozí splátky řádně zaplatil, zaplatil více, než měl – tento rodič může nabýt dojmu, že mu má být přeplatek vrácen, ovšem dle zákona nezletilé dítě v případě, že čerpalo výživné v neoprávněné výši, nebo z rukou nepovinného spotřebované výživné nevrací. (Sovová, Císařová, 2015, s. 69)

U soudu je dítě nejčastěji zastoupeno orgánem sociálně-právní ochrany dětí, který jako kolizní opatrovník zajistí, aby byla objektivně hájena jeho práva, neboť v tomto případě mohou být sami rodiči těmi, kteří práva svých dětí omezují nebo narušují. (Rogalewiczová, 2017, s. 13-14)

Momentem, kdy končí povinnost rodičů poskytovat dětem výživné je nabytí schopnosti dítěte se samo živit. Právní úprava v tomto případě poskytuje ochranu nezletilým, neboť pokud má nezletilé dítě svůj majetek, rodiče nejsou povinni dítě živit až pokud zisk z tohoto majetku, ne zisk z prodeje tohoto majetku, zabezpečí uspokojování jeho potřeb. Jinými slovy, nemůžeme požadovat po nezletilých dětech, aby prodaly svůj majetek, a tím se staly schopnými živit se. Zároveň se nepravdělné přivýdělnky dětí, jakou jsou brigády, či prospěchová a sociální stipendia považují za jakousi odměnu za úsilí, jež pro ně vyvinuly a nemohou být považovány za schopnost živit se. (Svoboda, 2014, s. 129-130)

Na závěr je třeba podotknout, že přesto, že mají rodiče zákonnou povinnost, může se stát, že ji nemohou, nebo nechtějí plnit, přičemž je vždy brán zřetel na blaho a prospívání dítěte. To že rodiče neposkytují dítěti výživu a péči, tedy nesmí znamenat, že dítě zůstane bez prostředků a bez péče, proto právní úprava například ustanovuje subsidiární vyživovací povinnost vzdálenějších příbuzných k rodičům. Ta vznikne v případě, pokud rodič zemře a druhý rodič není sám schopen vyživovací povinnost

plnit, nebo pokud je jeden z rodičů ve výkonu trestu a nemá možnost výdělků, nebo pokud nejvyšší plnění rodičů, jakého jsou schopni, nepokrývá odůvodněné potřeby dítěte. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 53)

1.3.2 Vyživovací povinnosti rodičů ke zletilým dětem

Jak již bylo výše uvedeno, nabytím zletilosti nekončí vyživovací povinnost rodičů ke svým dětem, nýbrž nabytím schopnosti dítěte se samo živit. Taková skutečnost nikdy nemusí nastat, pokud není možno po dítěti kvůli jeho zdravotnímu stavu spravedlivě žádat, aby si zajistilo obživu. (Svoboda, 2014, s. 128)

Zletilost dítěte pouze změní některé podmínky, náležitosti a vlastnosti vyživovací povinnosti jeho rodičů. Dítě zletilé, protože je způsobilé k právním úkonům, se před soudem zastupuje samo a také má možnost nepožadovat po povinných rodičích žádné plnění. Dospělému dítěti může být přiznáno výživné soudním rozhodnutím pouze na návrh, jehož se musí držet při přiznání výše, neboť se mění i procesní úprava, kterou je v tomto případě občanský soudní řád, nikoli řízení o zvláštních řízeních soudních, jak tomu bylo u předešlého druhu vyživovací povinnosti. (Kovářová, 2014, s. 50-53)

Společným znakem je, že i zletilé děti mají právo na stejnou životní úroveň, jako mají rodičové.

Judikatura i akademická literatura je nápomocná v rozřešení, od jakého momentu je dítě schopno se samo živit. Za předpokladu, že má dospělé dítě majetek, má nárok na výživné až po spotřebování zisku z jeho prodeje. Pokud se dítě soustavně připravuje na budoucí povolání, například denním studiem na vysoké škole nebo pomaturitní nástavbou, právní rámec ho považuje stále za oprávněného. Pouze pokud by bylo toto studium jen formální, nesouvislé, účelové nebo nadstandardně dlouhé, je možné, že nebude shledán důvod k tomu, aby bylo dítěti nadále přiznáno výživné, a je vždy na soudu, aby individuálně přihlédl k dané situaci. To, že se dítě není schopno samo živit, může být následkem zanedbání rodičovské povinnosti dítě řádně vychovat a na samostatnost ho připravit. (Svoboda, 2014, s. 128-130)

I přesto, že se zletilý potomek nedokáže sám živit, je možné, že mu nebude plnění přiznáno, nebo mu bude přiznáno v menší míře. A to v případě, že se k povinnému rodiči chová natolik vulgárně, negativně, odmítavě až útočně, že by přiznání tohoto plnění bylo v rozporu s dobrými mravy. Na druhou stranu je nezbytné zvážit, zda

toto zavrženíhodné jednání není způsobeno dřívějším zanedbáváním, či snad týráním a obecně nepřijatelným chováním rodiče k dítěti. (Svoboda, 2014, s. 124-126)

Při nepřiznání výživného od rodičů, pro rozpor s dobrými mravy nepřechází tato povinnost na vzdálenější příbuzné.

Přiznání či nepřiznání vyživovací povinnosti neruší ani nezakládá obecnou vyživovací povinnost. Proto, pokud v důsledku aktuálních poměrů nebude zletilému dítěti přiznáno plnění, může poté, co se poměry změní, znovu požádat a může mu být plnění přiznáno. Tato vlastnost se nazývá elasticita. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 33-36)

Posledním rozdílem oproti vyživovací povinnosti k nezletilým dětem je, že přeplatek na výživném, které nabíhá od podání návrhu na zrušení či snížení do rozhodnutí, které vyhoví, se vrací. A společně s tím je možné i započtení pohledávek povinných a oprávněných. Tyto vlastnosti mají i nadcházející druhy. (Kovářová, 2014, s. 30,57)

1.3.3 Vyživovací povinnost mezi manžely

Manželství představuje společenství dvou osob opačného pohlaví, které je postaveno na zásadách dobrovolnosti, zásadě vzájemné pomoci a ochraně slabší strany. Na institut vyživovací povinnosti musíme nahlížet v souvislosti s ostatními právy a povinnostmi manželů a celkově s manželským soužitím jako takovým, neboť tato povinnost vychází z podstaty manželství, jak jej definuje český právní rámec. (Králičková in Hrušáková, Králičková, Westphalová a kol, 2015, s. 76)

Logickým dovozením této skutečnosti vyplývá, že vznik, trvání a zánik je svázán se zákonným vznikem a trváním manželství. Vyživovací povinnost manželů trvá i po dobu trvání neplatného manželství do doby pravomocného rozsudku o prohlášení za neplatné. Neděje se tak v případě zdánlivého manželství.⁴ V dalších případech vyživovací povinnost manželů končí rozvodem, smrtí jednoho z manželů či prohlášením jednoho z manželů za mrtvého. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 89)

Samozřejmě, že tak jako u všech druhů VP platí negativní předpoklad vyživovací povinnosti při rozporu s dobrými mravy, v tomto případě se rozpor projevuje například požadováním výživného manželem, jenž nepečuje o společnou domácnost nebo její členy a pro zjevný důvod nepracuje, nebo pokud by takový manžel rozbil

⁴ Zdánlivé manželství je takové, jež pro existenci zákonných překážek vůbec nevzniklo. (Hendrych, 2009, s. 1392)

společné soužití novým vztahem. S ohledem na takové jednání by nemohla být vyživovací povinnost přiznána. (Kovářová, 2014, s. 64)

Výživné manželovi se přiznává v nejvyšším rozsahu, tak jako výživné dětem, jinými slovy – požadovaným výsledkem vyživovací povinnosti mezi manželi je odstranění rozdílu mezi hmotnou a kulturní životní úrovní manželů. Nestačí však zjistit pouze příjem, kterým manželé disponují pro svou potřebu po odečtení nákladů na společnou domácnost, nýbrž posoudit i další majetkové poměry, schopnosti a možnosti obou manželů stejně jako odůvodněné potřeby oprávněného. Odůvodněné potřeby mohou být značně odlišné a některé souviset s vyššími náklady, například v případě zdravotního omezení. (Šmíd, Vacová, 2014, s. 89-91)

U vyživovací povinnosti mezi manželi jsou dány předpoklady pro plnění, jestliže jeden z manželů není sám schopen uspokojovat svoje potřeby, ale i pokud oba sice jsou schopni uspokojovat své potřeby, ale v rozdílné míře. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 78)

V ideálním případě má být zajišťování vzájemné výživy manželi dobrovolné, v životě však dochází k neplnění. Soudní řízení o přiznání výživného manželovi se zahajuje podáním žaloby, která je pro žalobce zproštěna soudního poplatku a to z toho důvodu, aby nedošlo k diskriminaci, kdy by se slabší strana nemohla pro nedostatek financí dovolat svého práva. Oprávněný manžel musí popsat životní úroveň obou manželů, musí přiložit soupis důkazů k provedení, neboť nese důkazní břemeno, jakožto i návrh výše plnění, přičemž soud nesmí překračovat tento návrh. V rámci dokazování je nutné doložit příjmy povinného, což je nezbytné a zároveň složité, jelikož v rámci vyživovací povinnosti manželů neexistuje stejná fikce příjmů, jako u vyživovací povinnosti k dětem. Plnění může soud přiznat nejdříve ke dni zahájení řízení. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 110)

V praxi se poté rozlišuje povinnost hradit společné náklady na domácnost a vyživovací povinnost mezi manželi. Pokud manželé bydlí spolu, mají stejnou měrou přispívat na domácnost. Když tak jeden z manželů nečiní, může mu být soudně uloženo plnění povinnosti hradit náklady společné domácnosti. Jestliže manželé bydlí sami, každý nese náklady za svou domácnost sám (pokud s jedním nežije nezletilé společné dítě), ale neznamená to zánik vyživovací povinnosti toho manžela

s vyšší úrovní k tomu s nižší životní úrovní. Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 77)

V případě změny poměrů může kterýkoli z manželů iniciovat změnu soudního rozhodnutí, zpravidla se musí jednat o změnu zásadní, jako je ztráta zaměstnání, dlouhodobá nemoc, nástup do zaměstnání nebo odchod do důchodu. (Šmíd, Vacová 2017, s. 95)

Nutno dodat, že potřeba soudního rozhodnutí o výživném značí rozklad vztahů mezi manželi, vyvolává negativní emoční reakce a bývá následována podáním návrhu na rozvod. Podle Kovářové (2014, s. 60) není možné po soudním řízení očekávat fungující a harmonické partnerské soužití.

1.3.4 Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely

Rozvodem mezi bývalými manželi zanikají veškeré právní vztahy a manželé se stávají alespoň z pohledu práva cizími lidmi a samostatnými ekonomickými jednotkami. Protože se ale institutu manželství dostává společností a následně právním rámcem zvláštní ochrany, český legislativní řád ustanovuje institut vyživovací povinnosti mezi bývalými manželi, čímž se snaží zmírnit následky zaniklého soužití, částečně kompenzovat nerovné ekonomické příležitosti a rozdílnou životní úroveň. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 96)

Výjimečnost této vyživovací povinnosti spočívá v tom, že zákon ustanovuje obecné předpoklady pro vznik povinnosti, jakožto i specifická kritéria, na které se přihlédne při rozhodování o výši i při úvaze, zda má být vůbec výživné přiznáno. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 97)

Úprava tohoto druhu výživného se nachází zejména v ustanoveních § 760 až § 763 NOZ. Základní podmínkou pro vznik je skutečnost, že rozvedený manžel není sám schopen se živit a tato jeho neschopnost má svůj původ v manželství. Zároveň může být výživné přiznáno pouze, pokud je v souladu s dobrými mravy, tedy pokud lze po rozvedeném manželů spravedlivě výživné požadovat s ohledem na jeho věk a zdravotní stav. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2014, s. 465)

Okolnosti, které mají původ v manželství a znemožňují exmanželovi se živit, jsou například péče o nezletilé děti, ztráta kvalifikace z důvodu péče o domácnost manžela a děti, invalidita vzniklá za dobu manželství. Kritérium neschopnosti se sám živit je naplněno v případě, že exmanžel nemá příjem, nebo má tak malý, že nestačí

na pokrytí potřeb a zároveň ani nemá žádný majetek, jehož prodejem nebo výnosy z něj, by si mohl zajistit výživu. (Kaiserová, 2019, s. 4-6)

Krom základních předpokladů soud přihlíží i k specifickým okolnostem, jako je délka trvání manželství a časový odstup podání návrhu od rozvodu. Ačkoli není obecně stanovena maximální doba od rozvodu, do které musí bývalý manžel požádat, neměl by šanci zpravidla ten, který by žádal výživné, pokud manželství trvalo krátce anebo, pokud se tak stane po delším časovém úseku vzhledem k trvání manželství.

Soud zkoumá, i zda si rozvedený manžel přiměřeně dlouho po rozvodu nenašel zaměstnání, přestože mu objektivně žádná skutečnost nebránila. Nezkoumá se tedy, zda chce, ale jestli je schopen pracovat, s výjimkou čerpání rodičovské dovolené, v takovém případě se po pečujícím manželovi nemůže žádat, aby místo toho nastoupil do zaměstnání. Zdravotní stav, věk, kvalifikace a situace na pracovním trhu v regionu můžou značně omezovat exmanželovi možnosti a nebrání přiznání výživného.

Naopak nevhodné zacházení s vlastním majetkem, jehož vinou bývalý manžel ztratí schopnost se živit, není v souladu s dobrými mravy a zákon jej výslovně uvádí jako důvod pro nepřiznání plnění. Kladně ovlivňuje rozhodování soudu pečování o rodinnou domácnost, děti a manžela za dobu trvání manželství.

Byť by byl exmanžel jinak oprávněný požadovat výživné, nebude mu přiznáno, pokud se dopustil vůči druhému manželovi, nebo někomu jemu blízkému, činu povahy trestného činu, aniž by za něj musel být odsouzen. Často se může jednat o domácí násilí. Další ustanovení svojí obecnou formulací zajišťuje, aby nebylo z jiného závažného důvodu přiznáno nespravedlivé výživné. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 98-100)

Zánik vyživovací povinnosti mezi manželi je méně komplikovaný než okolnosti vzniku. Vztah povinného a oprávněného zaniká buď smrtí obou exmanželů, nebo uzavřením nového manželství, či registrovaného partnerství oprávněným. Zvláštním zaniknutím práva a povinnosti je poskytnutí jednorázové částky, tzv. odbytného v rámci vypořádání společného jmění manželů. Po přijetí odbytného zaniká právo oprávněného žádat soudně o přiznání výživného. (Kovářová, 2014, s. 72)

Je možné, aby se výživné rozvedeného manžela upravilo dohodou, přičemž v takovém případě lze poskytovat plnění jinou než peněžitou formou – například

poskytnutím bydlení nebo užíváním věci v majetku druhého manžela. Nedohodnou-li se bývalí manželé, pak upraví vyživovací povinnost soud, řízení probíhá podle občanského soudního řádu, je sporné a nepodléhá výjimkám z obecné úpravy. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 98-100)

Jak již bylo řečeno, výše výživného se může měnit na základě specifických kritérií popsanych výše. Rozsah, který předkládá zákon je „právo rozvedeného na přiměřenou obživu“, tím se rozumí nejen uspokojení životně nezbytných potřeb, ale i potřeb vyplývajících z jeho věku, zdravotního stavu a životního stylu. Konkrétní výše se bude odvíjet od možností, schopností a majetkových poměrů na jedné straně a odůvodněných potřeb na straně druhé. (Francová, Dvořáková Závodská, 2018, s. 34)

Na závěr bych dodala, že kromě standardní vyživovací povinnosti mezi bývalými manželi, jak jsem ji popsala výše, zákon zavádí i zvláštní variantu - sankční výživné. Uplatněno bývá, pokud by bylo nespravedlivé, aby oprávněnému bylo přiznáno právo na výživné v menším rozsahu než za dob trvání manželství. Z toho plyne, že sankční výživné má zajišťovat dorovnání životní úrovně tak, aby byla u obou exmanželů shodná. Připadá v úvahu tehdy, když oprávněný exmanžel rozvrat převážně nezapříčinil a nesouhlasil s ním, pokud mu byla rozvodem způsobena osobní závažná újma, ale zároveň tento oprávněný exmanžel nespáchal na druhém čin domácí násilí. K rozhodování o „vině“ na rozvratu se použije rozvodový spis. Oproti klasickému má několik výjimek, například maximální trvání plnění je tři roky od rozvodu. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 100-101)

1.3.5 Vyživovací povinnost mezi registrovanými partnery

Vyživovací povinnost mezi registrovanými partnery není upravena obecnou úpravou občanského zákoníku, ale úpravou speciální – zákonem č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství. Registrované partnerství je společenství, jež právně není zcela postaven na úroveň manželství. I když mají partneři právo a povinnost na výživné, ne všechna ostatní práva a povinnosti manželů ukládá zákon i jim. (Sovová, Císařová, 2015, s. 41)

Na rozdíl od nové úpravy manželství v NOZ, registrované partnerství, ačkoli byla původně snaha o shodnost těchto úprav, změny nedošlo. Některé principy

korespondují s úpravou v občanském zákoníku a některé se vzdalují. (Kovářová, 2014, s. 81)

Shoda ovšem panuje ve vzniku a zániku vyživovací povinnosti, která je svázaná se vznikem a zánikem registrovaného partnerství a souladem s dobrými mravy. Také má oprávněný partner právo domáhat se práva soudní cestou, pokud by je jeden z partnerů neplnil dobrovolně. Činní se tak na návrh a řízení probíhá jako klasické sporné řízení.

Rozsah vyživovací povinnosti a určování výše, zkoumání možností, schopností a majetkových poměrů a odůvodněných potřeb se také neliší od vyživovací povinnosti v manželství. Registrovaní partneři mají také právo na v zásadě shodnou životní úroveň. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 98-100)

Pokud dojde ke změně poměrů, oba subjekty jsou oprávněny obrátit se na soud, který zváží snížení, zvýšení, nebo zrušení plnění. (Kovářová, 2014, s. 82)

Zásadním rozdílem v kontextu vyživovací povinnosti je skutečnost, že registrovaným partnerům zákonodárce neukládá společně žít a tedy jim také ani neukládá vzájemnou povinnost přispívat na rodinnou domácnost. Vyživovací povinnost lze tedy pokládat za významný prvek tohoto právního vztahu. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 104-110)

1.3.6 Vyživovací povinnost po zrušení registrovaného partnerství

Také po rozpadu registrovaného partnerství legislativa zavádí vyživovací povinnost mezi expartnery. Ani úprava tohoto institutu neodráží změny nové úpravy vyživovací povinnosti po rozvodu z občanského zákoníku.

Největším rozdílem je absence specifických kritérií vzniku vyživovací povinnosti. Po zániku partnerství bude přiznáno právo na výživné partneru, jež se není schopen sám živit, na základě zvážení jeho oprávněných potřeb a schopností, možností a majetkových poměrů partnera druhého. Neschopnost se sám živit nemusí v tomto případě pramenit v partnerství a při rozhodování nebude nutně brán zřetel na délku trvání partnerství, na péči o domácnost a další specifická kritéria uvedená v ustanovení § 760 (odst. 2 NOZ). Čímž je nárok bývalých registrovaných partnerů širší než bývalých manželů. (Kovářová, 2014, s. 83)

U vyživovací povinnosti expartnerů, tak jako u exmanželů, není dána maximální doba poskytování, stejně tak rozsah vyživovací povinnosti je pro oba druhy stejně

stanoven na přiměřenou výživu. Chápání přiměřené výživy nejen jako krytí životně důležitých potřeb, se také nemění. Přiznání konkrétní výše určí dohoda nebo soud ve sporném řízení, kde prozkoumá skutečný stav věci u obou stran, odůvodněné potřeby a schopnosti, možnosti a majetkové poměry. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 111)

Při změně poměrů na jakékoli straně jsou oba bývalí registrovaní partneři oprávněni podat návrh na změnu rozhodnutí. Soud může výživné snížit, zvýšit, nebo v případě, že je oprávněný partner schopen se živit, i nepřiznat. Zánik vyživovací povinnosti partnerů nastává ve chvíli, kdy povinný partner umírá, či je prohlášen za mrtvého nebo s uzavřením nového registrovaného partnerství, nebo manželství oprávněného. Shodně jako po rozvodu manželství, přijetím jednorázové částky na základě smlouvy zaniká nárok oprávněného požadovat kdykoli v budoucnu výživné. (Kovářová, 2014, s. 83-84)

Ustanovení § 11 (odst. 2 Zákona o registrovaném partnerství) hovoří o sankčním výživném, to se také přizná bývalému partnerovi v případě, že se na rozvratu vztahu nepodílel a zároveň mu byla zrušením partnerství způsobena závažná újma. Takovému partneru se přizná na dobu maximálně tří let od zrušení partnerství a ve výši, jež zajistí stejnou hmotnou a kulturní úroveň. Můžeme si všimnout, že na rozdíl od úpravy sankčního výživného u rozvedených manželů, tady legislativa nehovoří o nesouhlasu partnera se zrušením. Předpokladem pro zrušení partnerství není rozvrat vztahu a soud není oprávněn zkoumat, proč partnerství netrvá, případně, kdo byl spíše vinen rozpadem vztahu. Podle Šmída a Vacové (2017,111-113) proto není sankční výživné v takovémto znění v praxi využitelné, neboť káže zkoumat okolnosti, na něž se nebere při rušení partnerství ohled.

1.3.7 Výživné neprovdané matky a těhotné ženy

Česká legislativa se snaží poskytnout právní ochranu neprovdané (budoucí) matce a jejímu dítěti, v duchu rčení „chráníme-li matku, chráníme dítě“, tak, aby alespoň v materiální sféře kompenzoval možný pokles vlastních příjmů spojený s vyššími výdaji spojenými s těhotenstvím a porodem. Neboť těhotenství, zvláště pokud toto „břímě“ žena zvládá sama, může přispět ke zhoršení její sociální a finanční situace. Proto upravuje jejich majetková práva, ale ne v takovém rozsahu, jako práva

provdaných matek a těhotných žen. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 244)

Nový občanský zákoník rozlišuje vyživovací povinnost otce k neprovdané matce jeho dítěte a povinnost přispět jí na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem a vyživovací povinnost pravděpodobného otce k neprovdané těhotné ženě a tatáž povinnost jí přispět na výdaje spojené s těhotenstvím a porodem. Rozdíl spočívá pouze v tom, že v prvním případě je určeno otcovství podle druhé nebo třetí domněnky otcovství, v druhém otcovství určeno není. Pokud je otec určen, má vyživovací povinnost i ke svému dítěti, pokud otec určen není, matka má nárok požadovat po pravděpodobném otci částku na zajištění výživy pro dítě. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2014, s. 1124-1130)

Mezi základními předpoklady nalezneme analogii, u neprovdané matky je to narození dítěte ženě, jež není provdána za otce a tomuto otci svědčí druhá, neb třetí domněnka otcovství a u těhotné ženy, která není provdána za pravděpodobného otce, je to její těhotenství a zároveň existence pravděpodobného otce, jehož otcovství ještě nebylo určeno. Není tedy potřeba, aby žena vůbec nebyla schopná se sama živit. (Kovářová, 2014, s. 72-77)

Výživné matky i budoucí matky je upraveno shodně, mělo by být v přiměřeném rozsahu odůvodněné potřeby a také být založeno na schopnostech, možnostech a majetkových poměrech obou subjektů. Žena o něj může požádat maximálně do dvou let od porodu a plynout může také nejdéle dva roky. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 78-85)

Úhradou některých nákladů spojených s těhotenstvím a porodem se rozumí v přiměřeném rozsahu přispět, například polovinou, na úhradu těhotenského oblečení, léků, výdajů za lékařskou péči, pobyt v nemocnici atd. Výbavička pro dítě by měla být pořízena z výživného, které plyne dítěti, což může být až po určení otcovství. Matka toho dítěte, jež nemá matrikového otce, může požadovat výživné pro dítě od pravděpodobného otce v rámci ochrany a nejlepšího blaha dítěte. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 245-248)

V obou případech (určený otec i neurčený otec), pokud nedochází k plnění dobrovolně, přizná ho soud v běžném sporném řízení. Výživné bývá určeno v pravidelných splátkách, náhrady nákladů bývají splatné jako jednorázová částka a u všech výše zmíněných nároků může žena žádat jejich poskytnutí předem. Matka

spotřebované výživné a úhradu některých nákladů, které pravděpodobný nebo i jistý otec složil k jejím rukám, se nevrací, ani pokud by dítě zemřelo nebo nenarodilo se živé. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 81-82,86-87)

1.3.8 Vyživovací povinnost dětí k rodičům

Vyživovací povinnost ke svým rodičům mají ty děti, jež jsou schopny samy se živit. Nezáleží, zda je dítě zletilé či nezletilé, pokud by mělo vlastní příjem, nebo majetek, a jeho rodiče by se nedokázali sami živit, a zároveň, pokud by plnění nebylo v rozporu s dobrými mravy, vznikla by tomuto dítěti vyživovací povinnost.

Nárok mohou rodiče uplatnit jen vůči některým dětem. Soud těmto dětem přizná jen ten podíl, který jim náleží plnit a každé dítě bude plnit podle svých možností a schopností. (Kovářová, 2014, s. 77-79)

Děti svým rodičům zajišťují slušnou výživu, kvalitativně ji můžeme zařadit mezi stejnou životní úroveň a přiměřenou výživu. Zdaleka se nejedná jen o stravu a bydlení, nýbrž i o zajištění základních kulturních a sociálních potřeb. Logicky tedy můžeme odvodit, že by nebylo oprávněné, aby žádali o výživné rodiče, jež by měli stejnou životní úroveň, jako jejich děti. (Svoboda, 2014, s. 205-207)

Tak, jak jsem již popsala výše, i v tomto případě ideálně plní děti dobrovolně, jestliže ne, mohou se oprávněně domáhat přiznání výživného u soudu. Kdyby došlo ke změnám poměrů, všechny strany mohou iniciovat změnu.

VP dětí k rodičům zaniká smrtí oprávněného nebo povinného, popřením otcovství osvojením, nabytím schopnosti se sám živit, případně vznikem jiné předcházející vyživovací povinnosti nebo ztrátou schopnosti povinného se živit.

Tento druh vyživovací povinnosti je podpůrný a předchází jí vyživovací povinnost mezi manželi a bývalými manželi. Odporující dobrým mravům by byla žádost rodiče na výživné od dítěte, o než se v dětství nestaral, jež opustil, nebo na němž se dopustil trestného činu. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 210-212)

1.3.9 Vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými

Zákon omezuje okruh vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými na ty v přímé linii. Povinnost a právo na výživu tedy k sobě mají i jiní předci a potomci než děti a jejich rodiče – pro ty je ostatně úprava speciální, která má před obecnou

přednost. V této podkapitole tedy charakterizují vyživovací povinnost, jakou mají například prarodiče ke svým vnukům, vnukové ke svým prarodičům a další.

Nemohou-li bližší příbuzní, jejichž vyživovací povinnost předchází, plnit, vznikne vyživovací povinnost dalším příbuzným. Tedy je nutné, aby situace oprávněného splňovala obecné podmínky vzniku vyživovací povinnosti, to znamená, že se oprávněný není schopen sám žít a výživné by nebylo v rozporu s dobrými mravy. Plnění této vyživovací povinnosti může oprávněný požadovat i v situaci, pokud bližší příbuzní nejsou schopni plnit v celé výši, takže se nedostává zabezpečení všech oprávněných potřeb. Dále platí, že vyživovací povinnost potomků předchází vyživovací povinnosti předků (vyjma rodičů a dětí). (Šmíd, Vacová, 2017, s. 72-76)

Jestliže je v nejbližším stupni více příbuzných, pak všichni budou stejným dílem povinni vyživovat oprávněného, ovšem konkrétní výše, kterou budou splácet, bude vyměřena podle jejich možností, schopností a majetkových poměrů a odůvodněných potřeb oprávněného. Uvedená pravidla nejlépe ilustruje následující příklad – vnuk či vnučka má povinnost vyživovat své prarodiče, pokud by toho nebyl/a schopen/na dostat, povinnost by přešla na prababičku, poté na pravnučku... (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 216-217)

Podle stanoviska nejvyššího soudu Cpjn 204/2012 je zejména prarodičům ukládáno plnění pouze nutných potřeb dítěte. Není tedy jejich povinností dorovnávat jejich životní úroveň na tu svou. (Svoboda, 2017, s. 24-25)

Vyživovací povinnost mezi příbuznými v přímé linii zaniká skutečností, že je oprávněný schopen se sám žít, nebo smrtí obou subjektů. Pokud ovšem zemře povinný, vznikne vyživovací povinnost dalšímu nejbližšímu příbuznému. (Kovářová, 2014, 79-81)

V současné právní úpravě není vůbec řešena vyživovací povinnost v pobočné linii. V pobočné linii jsou například tety, strýcové a jejich neteře a synovci. V tomto případě by bylo samozřejmé uznat argument zákonodárců, že se jedná o příbuzenství příliš vzdálené a z toho důvodu jej nechtějí zatěžovat vyživovacím vztahem. Ovšem v řadě pobočné jsou i sourozenci, často tedy může jít o bližší příbuzenský vztah než v řadě přímé, je proto s podivem, z jakého důvodu tento druh vyživovací povinnosti NOZ vůbec neřeší.

V první kapitole jsem předvedla základní a nezbytné termíny pro uchopení této problematiky a práci s ní. Význam těchto termínů se liší, proto jsem uvedla, s jakými významy pracuji v této práci. V návaznosti na cíl práce jsem se soustředila zejména na výčet druhů, jimiž se ve výzkumu zabývám a jejich zvláštnosti, které ovlivňují jejich užití a mohou tedy ovlivnit využitelnost v praxi sociální práce.

2 Realizace vyživovací povinnosti

Jestliže v první kapitole jsem definovala a charakterizovala základní pojmy, v druhé kapitole se soustředím na provádění vyživovací povinnosti, na její realizování soudní cestou. Pokud mám zkoumat, zda a jakým způsobem se vyživovací povinnost v praxi sociální práce využívá, nemohu tuto část opomenout. Vyživovací povinnost může a má být plněna na základě dobrovolné solidarity s našimi rodinnými příslušníky, ne vždy je tomu tak. Navíc náš právní rámec v některých případech přikazuje soudní úpravu vyživovací povinnosti, aniž by předtím nutně docházelo k jejímu neplnění. Z toho důvodu je realizace vyživovací povinnosti úzce spjata se samotnou existencí institutu a nelze ji vynechat.

Na začátku kapitoly se budu zabývat obecně vznikem vyživovací povinnosti a její přiznání soudem. Dále podmínkami trvání vyživovací povinnosti, elasticitou VP a zánikem. S tím souvisí i problematika promlčení výživného, čímž ukončím první podkapitolu.

Na závěr charakterizuji veřejností často skloňovaná kritéria, jimiž se soud řídí při přiznávání určité výše.

2.1 Vznik, trvání, zánik a promlčení výživného

Vznik, trvání a zánik vyživovací povinnosti jako takové je předmětem následující části druhé kapitoly. Každý druh vyživovací povinnosti má vlastní zvláštní okolnosti vzniku, které jsou popsány výše. Zde jsou popsány obecná kritéria vzniku jakékoli vyživovací povinnosti.

Samotné soudní řízení, které přiznává plnění vyživovací povinnosti, se liší u nezletilých a u zletilých subjektů řízení a bude o něm pojednáno jen krátce, protože sice úzce souvisí s tématem, ovšem samotná procesní úprava není pro tuto práci stěžejní.

2.1.1 Vznik a přiznání práva soudem

Vyživovací povinnost vzniká ze zákona a je úzce spojena s obecnými předpoklady vzniku, jako je založení rodinně-právního poměru. Rodinně-právní poměr, nebo vztah je zásadním předpokladem pro všechny druhy vyživovací povinnosti bez

výjimky, vzniká například narozením dítěte mezi předky a tímto dítětem nebo například svatbou mezi manželi.

Dalším obecným předpokladem vzniku je stav odkázanosti na straně oprávněného a možnosti schopnosti a majetkové poměry povinného, přičemž nesmíme zapomenout, že výživné nesmí být v rozporu s dobrými mravy. O výjimkách, kdy pro vznik VP není potřeba, aby oprávněný byl odkázán na podporu, jsem mluvila v předchozí kapitole. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2014, s. 1038)

Vyživovací povinnost tedy nevzniká až rozhodnutím soudu, soud pouze přiznává osobám plnění jejich práva, v zásadě nejčastěji pokud osoba oprávněná dobrovolně neplní svou povinnost, jinými slovy, soudní rozhodnutí je deklarativní. V případě výživného u dospělých se jedná o běžné občanské sporné řízení, které lze zahájit jen na návrh oprávněného, a tento návrh je pro soud určující, neboť nemá pravomoc jej přesahovat. Žalobce, v tomto případě povinný nese povinnost dokazování. Rozsudek je předběžně vykonatelný. Pokud se později změní okolnosti, lze se domáhat změny rozhodnutí. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 139-141)

Avšak soud rozhoduje o přiznání výživného také v případě, že se rodiče rozcházejí a soud upravuje péči o jejich nezletilé nesvéprávné děti (a i v dalších případech). V tomto případě se jedná o nesporné řízení, jež upravuje zákon č. 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních. Toto řízení na rozdíl od předchozího lze zahájit na návrh i z úřední moci a soud také může určit předmět řízení, není limitován návrhem. Primární odpovědnost za vyšetření reálného stavu věci má soud, ale podklady pro řízení mohou předkládat i sami účastníci. Vzhledem k tomu, že rodiče jakožto zákonní zástupci dítěte se nejen ve věci určování výživného dostávají do kolize zájmů- jejich a dítěte, proto je v soudním řízení dítě zastoupeno kolizním opatrovníkem, jímž nejčastěji bývá pracovník orgánu sociálně- právní ochrany dětí. I tentokrát je rozsudek předběžně vykonatelný, a pokud dojde ke změně poměrů, také je možné požadovat změnu rozhodnutí. (Kovářová, 2014,40-42)

Dalším zvláštním opatřením je možnost stanovit výživné na dítě i tři roky zpětně.

V obou případech se soud snaží přivést subjekty k dohodě či smíru. V případě výživného na nezletilé dítě, ale může dohodu rodičů nepřijmout, u ostatních druhů vyživovací povinnosti tomu není třeba. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 237)

2.1.2 Změna poměrů

Jak jsem již zmínila výše, zákon umožňuje změnu soudního rozhodnutí, pokud dojde k podstatné změně poměrů. Tedy musí dojít k dlouhodobě a zásadně odlišnému stavu těch faktů, jež byly stěžejní v předchozím rozhodování. Toto ustanovení nemá smysl opravného prostředku, není smyslem, aby soud rozhodoval o přiměřenosti minulého rozhodnutí, ale aby bylo možno pružně reagovat na nenadálé a v reálném světě pravděpodobné situace. (Svoboda, 2014, s. 167)

Není rozhodující, zda se tato zásadní změna/ny objeví na straně povinného, nebo na straně oprávněného a příčiny tohoto jevu mohou být objektivní – onemocnění, ztráta zaměstnání, výdělků, atd. a subjektivní – například vznik nové vyživovací povinnosti. Jelikož jsou přípustné změny na obou stranách, právní úprava dovoluje zahájit řízení obou stranám a to na návrh, přičemž mohou žádat o zvýšení, nebo naráz o snížení či úplné zrušení. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 239)

Po podání návrhu na změnu původního rozhodnutí soud zjišťuje stav věcí aktuálních a podle nich se řídí v rozhodování, nelze například žádat soud o zvýšení výživného z důvodu nástupu na vysokou školu, pokud na ni dotyčná oprávněná osoba ještě nenastoupila. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 50)

Soud vždy také zkoumá, jaké byly okolnosti změny poměrů například v situaci, kdy povinný žádá o snížení výše výživného, neboť se mu snížil příjem, bude soud zajímat i z jakých důvodů je příjem nižší. Dle Kovářové (2014, s. 51) totiž nelze snížit vyživovací povinnost v případě, že se povinná osoba vzdala lépe placeného místa, protože výše výživného se určuje i podle jeho schopností a z dané situace je zřetelně jasné, že povinný má schopnost vyššího příjmu. Z toho důvodu soud neschválí snížení.

Příkladem změny poměrů může být u dětí například nástup do školy, přejítí na vyšší stupeň školy nebo dlouhodobá nemoc, na straně povinného třeba vznik nové vyživovací povinnosti, zvýšení příjmů, ztráta zaměstnání, a odchod do důchodu. K této tématice je záhodno také dodat, že soudní praxe uznává, že u dětí, může dojít pouze na základě plynutí času ke změnám poměrů, neboť děti se za tento čas vyvíjí a rostou nároky na jejich péči. U dospělých se běh času a s tím související zvýšení tržních cen a inflace zpravidla nepovažuje za zásadní změnu poměrů a lze očekávat,

že ten oprávněný dospělý, jenž by o zvýšení z tohoto důvodu žádal, by nejspíš neuspěl. (Kovářová, 2014, s. 50,62)

V současné době v České republice neprobíhá automatická valorizace výživného, ale v souvislosti s předešlým se objevuje diskuze, zda nezařadit valorizaci do právního rámce. (Zahořáková, Pohl, Obračajová, 2015, s. 5)

2.1.3 Přerušeni, obnovení, zánik a promlčení

S trváním vyživovací povinnosti, respektive s jejím přerušeni a obnovením se pojí vlastnost VP zvaná *elasticita*. Dle Králíčkové (in Šmíd, Vacová, 2017, s. 36) tato vlastnost umožňuje obnovu zaniklého vztahu, pokud znovu dojde k naplnění podmínek pro jeho vznik. Toto obnovení je možné pouze došlo-li k **relativnímu zániku** vyživovacího vztahu, čímž je například pozbytí schopnosti žít se. **Absolutně zanikne** vyživovací povinnost v případě smrti povinného nebo i oprávněného. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2014, s. 1045-1046)

Nutno dodat, že v některých případech se smrtí povinného jen přetvoří v jinou vyživovací povinnost. Jak již bylo zmíněno v kapitole 1.3.1, pokud rodič není schopný dostát své vyživovací povinnosti, vzniká vyživovací povinnost dalším příbuzným v řadě přímé. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 50, 53)

Pokud základní předpokladem pro vznik a trvání zákonné vyživovací povinnosti je existence rodinně-právního poměru, stav odkázanosti oprávněného a možnosti a schopnosti na straně povinného, pak vyživovací povinnost zaniká, jakmile není i jen jedna z podmínek naplněna. Z toho vyplývá, že v konkrétních případech může dojít k zániku například, pokud zaniklo manželství, dítě bylo osvojeno nebo pokud byl otec soudem zbaven otcovství – tím zanikl rodinně právní poměr. Nebo v případě, že vznikl nový vyživovací vztah a vyživovací povinnost vzniká jinému. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 239-240)

Vyživovací povinnost zaniká ze zákona tím okamžikem, kdy nejsou naplněna kritéria vzniku, ale soud může rozhodovat, zda se v konkrétním případě skutečně jedná o nenaplnění kritérií. Nejčastější důvod zániku bývá nabytí schopnosti sám sebe žít. (Svoboda, 2014, s. 126)

V závěru této podkapitoly se budu zabývat problematikou promlčení práva na výživné. Ještě jednou se vrátím k obecným podmínkám vzniku jakožto i zániku VP a k tomu, že mezi nimi není podmínka, která by říkala, že nárok na výživné trvá po tu

dobu, jež je plněn. Touto úvahou se stává jasné, že samotné právo na výživné není promlčitelné. Jiné je to se samotnými splátkami výživného, ty se promlčují, jejich plnění nelze uložit zpětně. Vyjma výživného nezletilých dětí, kde se může určit výživné zpětně až tři roky a u neprovdané matky a náhrady nákladů spojených s těhotenstvím a porodem až dva roky po porodu. Jednotlivá plnění podléhají promlčecí lhůtě po deseti letech od data jejich splatnosti. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 47)

2.2 Obecná kritéria určení výše výživného

Přístupy k právní úpravě zabývající se určením výše výživného můžou být ve skrze dvojí. Některé státy vytvořily ve svém právním rámci podrobný soupis všech možných událostí, které mohou v životě nastat a následné zohlednění ve výši. Naopak státy, jako třeba Česká republika, nechali v rozhodování volnost soudům, neboť zákonodárci reflektují, že některé situace nelze předvídat a individuální přístup je v tomto nejlepší. Proto jsou u nás upravena jen obecná kritéria, podle kterých se výše výživného určuje. Na druhou stranu, i tento přístup má svá negativa, tím největším je nízká míra předvídatelnosti a velké rozdíly mezi obdobnými případy. (Kovářová, 2014, s. 31)

V následujících podkapitolách se zaměřím na kritéria, dle nichž soudy přiznávají konkrétní částky výživného. Na straně povinného zkoumají jeho schopnosti, možnosti a majetkové poměry, protože není účelem povinného neadekvátně finančně zatížit. Výši výživného ovlivňují také další vyživovací povinnosti, jež může povinný mít, tento vliv ale nepatří mezi obecná kritéria a tak se jím v této podkapitole nezabývám. Na straně oprávněného se zkoumají jeho poměry a potřeba. U dětí se navíc přihlíží, zda výše výživného není v rozporu s blahem dítěte. V poslední podkapitole se zmíním o tzv. Ministerských tabulkách, jež mají být pomocníkem v určování výše v běžných případech.

Kromě obecných kritérií specificky upravuje NOZ jednotlivé druhy, o zákonném rozsahu náležití subjektům jednotlivých druhů bylo hovořeno v kapitolách 1.3.1 – 1.3.9.

2.2.4 Schopnosti, možnosti a majetkové poměry

Schopnosti, možnosti a majetkové poměry na straně povinného určují, jakou výši výživného je schopen plnit, aniž by to existenciálně ohrožovalo povinného, nebo aniž

by to znevýhodňovalo oprávněného. Soud při určování výše přihlíží k čistému příjmu povinného, k jeho movitému a nemovitému majetku a jeho výnosů m z něj. Také ke schopnostem a možnostem daného subjektu. Možnosti jsou považovány jako objektivní kategorie, zahrnují takové okolnosti jako stav trhu práce v regionu, uplatnění pro kvalifikaci, jež má povinný nebo uplatnění pro osoby se zdravotním omezením shodným s tím oprávněného. Schopnosti jsou subjektivní vlastnosti povinného, soubor znalostí, zkušeností, kvalifikace ale i zdravotní stav a fyzická zdatnost. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 232)

Zkoumáním majetkových poměrů se zjišťuje, zda má povinný movitý či nemovitý majetek, z kterého by mohly plynout majiteli zisky. Pokud povinný nemá žádný příjem nebo žije pouze z výnosů majetku, je mu z těchto výnosů vypočítáno výživné. Případně z hodnoty majetku, neboť judikatura se podle Kovářové (2014, s. 34-35) v posledních letech kloní k názoru, že je možné po povinném požadovat prodej majetku, pokud není ochoten zaopatřit si příjem jinak.

Nejčastější případ nastává, kdy povinný má příjem plynoucí ze zaměstnaneckého poměru, ten pak dokládá zpětně šest nebo dvanáct měsíců pomocí výplatních pásek, mzdových listů a zprávy od zaměstnatele. Do příjmů se započítávají zpravidla do výše jedné třetiny i cestovní náhrady, které mají svou funkcí zajistit stravu a ubytování na služebních cestách. Při zohledňování se bere v potaz čistý průměrný příjem za výše uvedených šest nebo dvanáct měsíců, přičemž soud od tohoto příjmu „neodčítá“ případné hypotéky nebo úvěry, jež má povinný splácet.

Pokud není povinný zaměstnancem, nýbrž podnikatelem, situace se poněkud ztěžuje neboť jednotlivé dokumenty jako daňové přiznání, peněžní kniha, přehled odpisů a další nemusí vždy ukázat pravý stav věci. Novela daňového řádu přinesla možnost soudu vyžádat si u finančního úřadu potřebné zprávy, pokud je povinný nedodá sám. (Pytela, Pinkava; 2019, s. 7-9)

Ve všech případech soud nejen vychází z faktických příjmů a majetku, ale současně zjišťuje, zda se povinný s cílem snížit výši výživného nevzdal výhodnějšího zaměstnání bez důvodu, nevzdal majetku, uměle nenavýšil náklady nebo zda nepodstupuje nadměrné finanční riziko. Právní úprava tímto chrání osobu povinnou a to tak, že soud při určování výše počítá s takovým výdělkem, jaký by povinný vzhledem ke svým schopnostem, kvalifikaci a zdravotnímu stavu a aktuálním

možnostem na trhu práce či nemovitostí, schopen dosahovat. Jedná se o tzv. *potencialitu příjmu*. (Polišenská, 2016, s. 24-27) V případě, že se skutečně jedná o nezdar v podnikání, pokud ke změně zaměstnání došlo objektivních důvodů, např. přestěhování, ztráta kvalifikace, ztráta fyzické a psychické kondice, dle stanoviska Nejvyššího soudu č. Cpjn 204/2012 se nejedná o nenaplnění potenciálu povinného a pro výpočet výživného se nemůže využít potencionálně vyšší příjem.

V praxi se může stát, že vyživovací povinnost vznikla na základě zákonných podmínek, při soudním řízení však vyjde najevo, že osoba, jež má plnit vyživovací povinnost je z objektivních důvodů nemajetná, nebo výše jejích příjmů dosahuje sotva životního minima a není v možnostech, schopnostech a majetkových poměrech dosahovat vyššího příjmu. Soud vydá v tomto případě deklaratorní rozhodnutí o existenci vyživovacího vztahu, ale výživné nestanoví. To je možné vzhledem k tomu, že právní rámec ČR nestanovuje minimální částku výživného. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 37-39)

2.2.5 Odůvodněné potřeby a majetkové poměry oprávněného

K tomu, aby vznikl vyživovací vztah, musí existovat stav odkázanosti na straně oprávněného. Tedy musí mít oprávněné potřeby, jež si nedokáže zajistit, neboť nedisponuje majetkem nebo příjmem. Soud zkoumá majetkové poměry i u oprávněného, a pokud zjistí, že oprávněný vlastní majetek, tak buď VP ani nevznikne, nebo v případě, že prodej nebo výnos z majetku nestačí k saturování všech potřeb, pak přiznaná výše bude nižší. (Kotrady, 2015, s. 49)

Odůvodněné potřeby jsou jiné u každého jedince. Ať už je to vzhledem k druhu vyživovací povinnosti – pětileté děti mívají oproti seniorům jiné potřeby, nebo je to dáno jedinečností povinného. Nejčastěji specifickým zdravotním stavem. Termín odůvodněné potřeby je úmyslně značně široký, aby mohl pokrýt všechny různé situace, jež v životě nastávají. Což ale klade velké nároky na soud. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 37-39)

Za odůvodněné potřeby nelze považovat jen ty, jež jsou nezbytně nutné pro zachování zdravého života, jako bydlení, ošacení, potrava, hygienické potřeby a zdravotnická péče, nýbrž mezi ně patří i potřeby rozvoje osobnosti a seberealizace. Jsou jimi i potřeby kulturní a duchovní. Navíc se mezi odůvodněné nepočítají jen pravidelně se opakující, ale i jednorázové potřeby. Konkrétně se za obecně přijímané

odůvodněné potřeby považují školní a studijní potřeby, zdravotní pomůcky, lázně, ozdravné pobyty, rekreace, vzdělání, sportovní potřeby a další. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 233-234)

V souvislosti s výší výživného u nezletilých dětí se skloňuje termín *blaho dítěte*, nebo *nejlepší zájem dítěte*, což je klíčovou zásadou ve všech věcech týkajících se dítěte. Tedy výše výživného musí spět k blahu dítěte. (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol, 2015, s. 23)

2.2.6 Ministerské tabulky

Vzhledem k obecné úpravě výše výživného a následné kritice velkých rozdílů v přiznávání VP v soudní praxi, došlo ke snaze o objektivizaci vytvořením doporučujících tabulek pro rozhodování výše výživného. Tato úprava ovšem upravuje pouze výživné pro nezletilé a zletilé děti.

Tabulku vydalo Ministerstvo spravedlnosti v roce 2010, vytvořila ji expertní skupina tvořená odborníky na rodinné právo, akademiky, zástupci Ministerstva spravedlnosti a Ministerstva práce a sociálních věcí a další. Při tvorbě byla využita data Českého statistického úřadu *Náklady na výchovu a výživu dětí z roku 2003* a dále *Statistika rodinných účtů z roku 2008* a Ministerstva práce a sociálních věcí - *Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností ČR v roce 2009 a predikce na další období*. (Ministerstvo spravedlnosti, 2010, s. 2,8)

Dokument se inspiroje rakouskou úpravou, tedy výživné se vypočítá z čistého měsíčního příjmu. Současně rozděluje nezaopatřené děti na pět kategorií. Tyto kategorie zohledňují období života mající odlišné nároky na potřeby, např. předškolní věk. (Šmíd, Vacová, 2017, s. 42-46)

Tabulka 1: Doporučená výchozí rozmezí pro stanovení výše výživného za účelem sjednocení rozhodovací praxe

Kategorie	Věk dítěte¹	Procentuální rozmezí²
1.	0 – 5 let	11 – 15 %
2.	6 – 9 let	13 – 17 %
3.	10 – 14 let	15 – 19 %
4.	15 – 17 let	16 – 22 %
5.	18 a více let	19 – 25 %

(Ministerstvo spravedlnosti, 2010, s. 7)

Dle tvůrců je tato tabulka navržena pro běžné případy, kterých by měla být většina, což znamená, že výživné se určuje pro jedno až dvě děti, které mají běžné potřeby, tím se například rozumí, že nepotřebují nákladnou léčbu. A zároveň pokud oprávněný nedosahuje ani nestandardně nízkého ani vysokého příjmu. (Ministerstvo spravedlnosti, 2010, s. 4)

Kovářová (2014, s. 45-47) i Šmíd a Vacová (2017, s. 45) se shodují v potřebě objektivizace výživného. Autoři také shodně reflektují, že doporučující tabulka pomohla zejména práci s rodiči, omezila počáteční dohady o výši a k zvýšení počtu dohod o výživném. Naopak Mindová (2018, s. 15-16) považuje tabulky za nedostatečné. Nezohledňují realitu a nepomáhají ke spravedlivému a vyrovnanému vyživovacímu vztahu. Vytýká například to, že tabulky neřeší, pokud má povinný další vyživovací povinnosti, nebo nezohledňuje existenci případných výdajů na dopravu při styku s dítětem či pořízení základního vybavení pro dítě v obydlí povinného (postel, hračky,...). Dále poukazuje na to, že soudy chybují při určování čistého příjmu.

Přesto, že se tzv. „Ministerské tabulky“ vztahují pouze na úzkou část povinných, tedy na nezletilé a zletilé děti, jsou velkým krokem k objektivizaci VP, že jsem se rozhodla je zahrnout do této kapitoly.

V této kapitole jsem rozebrala realizaci VP, neboť ta může ovlivnit, jak se institut vyživovací povinnosti v praxi odráží.

3 Vyživovací povinnost v praxi sociální práce

Třetí a poslední teoretická kapitola je věnována sociální práci. Abych mohla zkoumat, jak se odráží vyživovací povinnost v praxi sociální práce (dále také jako SP), musím se věnovat všem konceptům. V prvních dvou kapitolách jsem popsala vztah vyživovací povinnosti a její realizaci, následně tedy zbývá termín praxe sociální práce. Ten je sám o sobě špatně uchopitelným konceptem, proto se ho pokusím popsat s pomocí dílčích kapitol.

V první dílčí kapitole představím „různorodost“ sociální práce a definice, jež odborníci i instituce vytvářejí ve snaze alespoň částečně sjednotit představu o sociální práci. Dále pohovořím o různých pojetích sociální práce, jež mají svůj podíl na již zmíněné různorodosti. V poslední podkapitole budu charakterizovat sociálního pracovníka a různé přístupy, jež k praxi může přijmout.

3.1 Pojem sociální práce

Pojem sociální práce není jednoznačně vymezen. Neexistuje jednotná představa o tom, co sociální práce je ani mezi veřejností, ani mezi odborníky a akademiky. Dle Musila (2008, s. 60-61) za to může právě různé pojetí sociální práce. Tato skutečnost přitěžuje sociální práci. Snižuje prestiž a mínění veřejnosti o sociální práci, jakožto o profesi. A neškodí jen samotné sociální práci, ale například i klientům a zřizovatelům sociální práce a sociálních služeb. Protože pokud nedokážou sociální pracovníci najít shodu v tom, co mohou společnosti přinést, co nikdo jiný nedělá a nezvládne, nedokážou si tyto subjekty představit, co jim může sociální práce nabídnout a nezvládnou si o to říci.

Na druhou stranu je nutno dodat, že jednotně vystihnout činnost s tak širokým polem působnosti je nesmírně složité. Níže budou uvedeny nejskloňovanější definice v českém odborném kontextu.

Tato první definice byla vytvořena Národní asociací sociálních pracovníků (NASW). „*Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na pomoc jednotlivcům, skupinám nebo komunitám, která vede ke zlepšení nebo obnovení jejich schopnosti sociálního fungování a utváření příznivých společenských podmínek k dosažení tohoto cíle*“ (Navrátil in Matoušek, 2001, s. 184)

Jedná se o nejstarší zmíněnou definici a v době jejího vzniku panovalo přesvědčení, že lze jednotně definovat sociální práci a to právě použitím termínu sociální fungování. Definice ukazuje vnímání klienta i společnost s jejími podmínkami, tedy jeho prostředí jakožto dva objekty sociální práce. Pak tedy musí působit nejen na klienta, pomáhat mu obnovit nebo získat schopnosti a prostředky pro kvalitní sociální fungování, ale i působit na vytváření vhodných podmínek v jeho okolí. (Mátel, 2019, s. 83-84)

Další definice má také světový charakter, byla vytvořena Mezinárodní federací sociálních pracovníků v Austrálii v roce 2004. Dle Janebové (2014, s. 17) se v české republice nesečkala s velkým ohlasem. Podle autorky reaguje na stále přetrvávající přesvědčení světové společnosti, že klienti sociální práce jsou strůjci vlastních problémů a neúspěchů, ačkoli jsou zapříčiněny jevy, jež nemohou ovlivnit. „*Profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.*“ (Mezinárodní konference sociální práce, 2004, s. 1)

Poslední definice měla být součástí výrazné změny v kontextu české sociální práce, je součástí věcného návrhu zákona o sociálních pracovnících, který v současné době stále nebyl přijat. „*Sociální práce je odborná profese, která chrání a podporuje lidskou důstojnost a je vykonávána sociálním pracovníkem. K výkonu činnosti sociálního pracovníka jsou potřebné znalosti a praktické dovednosti, které sociální pracovník získal absolvováním vyššího odborného nebo vysokoškolského studia ve studijním programu sociální práce. Sociální pracovník při výkonu této odborné činnosti uplatňuje jednotlivé metody sociální práce a využívá poznatky ostatních oborů za účelem řešení sociálních problémů tím, že stimuluje vytváření optimálních podmínek na mikro, mezo a makro úrovni, tj. podmínky pro sociální fungování jedince, skupiny či komunity s přesahem působení i do oblasti koordinace a řízení. Sociální práce je vykonávána sociálním pracovníkem ve spolupráci s ostatními odbornostmi (např. z oblasti psychologie, práva, medicíny, pedagogiky, sociologie).*“ (Věcný záměr zákona o sociálních pracovnících, 2015, s. 5)

3.2 Pojetí sociální práce

V této kapitole se budu zabývat různorodostí sociální práce. Termín pojetí sociální práce je čistě český koncept rozlišení toho, co sociální pracovníci dělají, vytvořený a později doplněný Musilem (2010, s. 3-7). Dle autora neexistují následující pojetí pouze ve své čisté verzi pevně oddělené od ostatních. Jedná se spíše o myšlenkové body, které vymezují různé představy všech aktérů sociální práce, a které pomáhají v orientaci v praxi.

- I. Administrativní pojetí** sociální práce neklade na sociálního pracovníka vysoké nároky v oblasti vzdělávání. Zpravidla se nelpí na odborném vysokoškolském vzdělání. Sociální pracovník je spíše úředníkem, který je obeznámen s daným postupem a tak vyřizuje ustálený soubor žádostí a rozhodnutí. Za součást takto pojaté role sociálního pracovníka se někdy považuje poskytování informací a stanovisek subjektům, které jsou určeny zákonem (např. soudům). Předpokladem takto pojaté role sociálního pracovníka považují stoupenci tohoto pohledu loajalitu a obeznámenost s používanou částí legislativy.
- II. U profesionálního pojetí** se na rozdíl od předchozího dbá na odborné vzdělání, nejlépe vysokoškolské a to v oboru sociální práce. Vzděláváním by měla být u těchto pracovníků získána schopnost komplexně vyhodnotit situaci klienta a situačně se rozhodovat. Výsledkem posouzení by mělo být, v zájmu posilování schopnosti klienta, zvládnout obtížnou životní situaci koncipovat, realizovat a vyhodnocovat účinnost dlouhodobě pojaté intervence. K uvedenému se pojí celé řada kompetencí, jež má profesionální sociální pracovník mít, zejména komunikační.
- III. Základem filantropického pojetí** je lidský vztah a schopnost pracovníka být empatický. Spontánní lidský vztah sociálního pracovníka ke klientovi je považován za základní nástroj pomoci. Předpokládá se, že filantropický sociální pracovník se dává vést vlastním úsudkem, svými osobními prožitky a svým altruismem. Není proto důležité, jaké má pracovník vzdělání. Při poskytování pomoci má sociální pracovník spontánně spolupracovat jak s lidmi v organizaci a dalšími kolegy, tak s klientem a jeho blízkými- všichni tito lidé jsou pak filantropickým pojetím považováni za sociální pracovníky.

IV. Aktivistické pojetí je nejmladším pojetím. Dle autora je pro toto pojetí důležitý partnerský vztah klienta a sociálního pracovníka. Od pracovníka se také očekává, že bude obhajovat zájmy svých klientů, bude bojovat proti opresi a bude podporovat schopnosti klientů prosadit se svými silami. K výkonu role sociálního pracovníka patří jeho zodpovědnost za uplatňování zájmů znevýhodněných, vnímavost vůči zneužívání moci a jeho důsledkům, schopnost vyjednávat s těmi, kdo zneužívají moc, a schopnost vyjednávat a spolupracovat s koaličními partnery.

Účelem vytvoření tohoto schématu dle autora není rozdělit sociální práci na kategorie, nýbrž pokusit se s pomocí charakteristiky jednotlivých pojetí pochopit a porozumět představám jednotlivých aktérů sociální práce. Současně se autor distancuje od otázky, které pojetí sociální práce je „lepší“. Taková úvaha nemá pro praxi žádný význam, oproti tomu otázka, jak jsou jednotlivá pojetí přínosná pro své klienty, smysl má.

3.3 Sociální pracovník a jeho přístupy k praxi

V následující podkapitole se budu zabývat vlastnostmi sociálního pracovníka a jeho potencionální přístupy k praxi.

Profese sociálního pracovníka s sebou nese soubor práv a povinností určených legislativním rámcem, organizací, v níž pracovník vykovává svou práci, etickými kodexy a profesními standarty. Tyto povinnosti a práva na sebe pracovník bere současně s rozhodnutím se sociálním pracovníkem stát. Nečasová (in Matoušek, 2013, s. 44) tvrdí, že ostatní od nich pak plnění těchto povinností mohou spravedlivě požadovat.

Sociální pracovník musí mít určité charakteristiky a v odborné literatuře lze najít mnoho různých. Mátel (2019, s. 27-30) rozděluje charakteristiky na tři oblasti. Náročnost profese vyžaduje určité osobnostní předpoklady, jako jsou schopnost empatie a sociálního cítění, schopnost reflexe a sebereflexe a schopnost být autentický. Druhou oblastí je etická zodpovědnost pracovníka, požaduje po pracovníkovi, aby identifikoval hodnoty sociální práce a řídil se platnými etickými kodexy. Poslední skupinou charakteristik jsou kompetence. Ty můžeme dělit na praktické odborné způsobilosti, komunikační způsobilosti, analytické a metodické způsobilosti a lektorské způsobilosti.

Kromě odborné literatury upravuje předpoklady sociálního pracovníka i legislativa. V ustanovení § 110 odst. 1 zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, se nachází podmínky pro výkon sociální práce. Patří mezi ně - plná svéprávnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost. Odbornou způsobilostí se rozumí vyšší odborné vzdělání, nebo vysokoškolské vzdělání v oboru sociální práce nebo příbuzných oborech, jež jsou akreditovány dle zvláštního právního předpisu.

Dále zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v ustanovení § 111 odst. 1 uvádí, že zaměstnavatelé musí sociálním pracovníkům zajistit vzdělávání v délce dvacet čtyři hodin za rok.

Sociální pracovníci se všemi svými atributy mohou zaujímat rozdílné přístupy k praxi. Banks (in Matoušek, 2013, s. 45-47) rozeznává čtyři.

- I. Angažovaný sociální pracovník** si zakládá na partnerském a lidském přístupu k práci, kterou chápe jako způsob, jak uplatňovat své morální hodnoty. Využívá své osobní morální a etické normy i ve výkonu sociální práce. Rizikem tohoto přístupu je obtížnost poskytovat standardní služby všem stejně, také může dojít k vytvoření osobního vztahu mezi klientem a pracovníkem a později jeho zneužití.
- II. Radikální sociální pracovník** také vkládá osobní hodnoty do praxe, ale dělá to za účelem změny systému. Změny nespravedlivých zákonů, nařízení a praxe v zájmu sociální změny.
- III. Byrokratický sociální pracovník** vykonává svou profesi s cílem manipulovat klienta v jeho zájmu. Z toho důvodu odděluje profesní a osobní hodnoty a také hodnoty zaměstnavatele, aby se necítil při manipulaci vinným.
- IV. Profesionální sociální pracovník** je samostatný, vzdělaný v oboru, řídí se etickým kodexem. Prioritou jsou pro něj práva klientů a snaží se vyvážit konflikt moci tím, že zapojí klienta do procesu rozhodování nebo tím, že mu umožní si stěžovat.

V této poslední teoretické kapitole jsem se zabývala tématem sociální práce a sociálního pracovníka, kteří dohromady tvoří praxi sociální práce.

4 Metodologie výzkumného šetření

Metodologická kapitola je první z praktické části. Slouží k rozvedení teoretických východisek výzkumu, k popsání struktury výzkumu a procesu jeho designování.

Kapitola je členěna do šesti dílčích. Nejdříve popíši svůj hlavní výzkumný cíl a tři dílčí cíle, jež mají vést k jeho naplnění. V druhé podkapitole uvádím tzv. transformační tabulku, která slouží k přehlednému transformování dílčích cílů do konkrétních a dále do tazatelských otázek. Poté následuje dílčí kapitola s odůvodněným výběrem a charakterizací výzkumné strategie a výzkumné metody. Ve čtvrté podkapitole popíši metodu výběru vzorku a také vlastnosti výsledného souboru. Pátá dílčí kapitola se věnuje organizaci a provádění celého výzkumu. Na závěr reflektuji etická a další rizika spojená s mým výzkumem.

4.1 Hlavní výzkumný cíl

Cílem mé práce je pomocí metody polo-strukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky z různých odvětví sociální práce, zjistit, jak se odráží institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce, což bude zkoumáno v zařízeních, kde tito sociální pracovníci pracují. Hlavní cíl byl doplněn o tři dílčí cíle. První má za úkol zjistit, ve kterých oblastech sociální práce pracovníci pomáhají řešit plnění VP. Druhý dílčí cílem se zabývá otázkou, u kterých cílových skupin sociální pracovníci pomáhají řešit plnění VP. A třetí cíl zkoumá, zda existuje nějaký vztah mezi konkrétními druhy VP a určitými cílovými skupinami.

Budu tedy zkoumat v jakých odvětvích se pracovníci setkávají s institutem vyživovací povinnosti, jaká je spojitost různých druhů vyživovacích povinností a různých cílových skupin klientů, zda sociální pracovníci využívají práva svých klientů na výživné.

4.2 Transformace dílčích cílů do zkoumatelné podoby

Tabulka 2: Transformační tabulka

Hlavní cíl: Jak se odráží plnění vyživovací povinnost v praxi sociální práce?				
Dílčí cíle	Konkrétní dílčí cíle	Rozhovor	Dotazování	Tazatelské otázky
1. Ve kterých oblastech sociální práce pracovníci pomáhají řešit plnění VP.	1. Zjistit, jaké organizace pracují s plněním vyživovací povinnosti u klientů 2. Pracují SP s osobami oprávněnými (jejich zákonnými zástupci) nebo osobami povinnými		Dotazování expertů – sociálních pracovníků z různých organizací sociální práce	1) Setkali jste se někdy v této organizaci s tím, že byste řešili vyživovací povinnost ke klientovi/ klienta? 2) Pracovali jste někdy aktivně s povinným na vyživovací povinnosti 3) Pracovali jste někdy aktivně s oprávněným na vyživovací povinnosti
2. U kterých cílových skupin sociální pracovníci pomáhají řešit plnění	1. Zjistit zda se sociální pracovníci setkávají s institutem vyživovací povinnosti u všech cílových skupin.			4) Jaká je cílová skupina vaší organizace.

3. Existuje nějaký vztah mezi konkrétními druhy VP a určitými cílovými skupinami?	1. Zjistit, zda se u určitých cílových skupin vyskytují více určité druhy vyživovacích povinností. (např. v NZDM řeší jen VP mezi rodičem a dítětem)			5) Všimli jste si někdy, že byste u vaší cílové skupiny pracovali s nějakým druhem vyživovací povinnosti více, než s jiným? 6) Neexistuje nějaká typická situace, se kterou se u Vás setkáváte, která souvisí s institutem vyživovací povinnosti?
---	--	--	--	--

4.3 Zvolená výzkumná strategie a výzkumná metoda

Vzhledem k mé hlavní výzkumné otázce „*Jak se odráží plnění vyživovací povinnost v praxi sociální práce?*“, takové, jež zkoumá, zda existují nějaké vztahy, nějaké vzory ze kterých by se indukci dalo složit ucelené poznání o dané problematice. Tak jak Švaříček, Šedřová (2014, str. 17) uvádí definici kvalitativního výzkumu: „*Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a prezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.*“ I podle definice, již předkládá Disman (2002, s. 287) : „*...kvalitativní výzkum používá induktivní logiku. Na začátku výzkumného procesu je pozorování, sběr dat. Pak výzkumník pátrá po pravidelnostech existujících v těchto datech, po významu těchto dat, formuluje*

předběžné závěry a výstupem mohou být nově formulované hypotézy, nebo nové teorie.“ vyplývá, že kvalitativní strategie umožňuje zkoumat můj cíl práce, tak jak jsem ho definovala.

Charakteristické pro kvantitativní přístup je dle Hendla (2016, s. 49-51), že umožňuje modifikaci či doplnění výzkumných otázek v průběhu výzkumu, jedná se tedy o pružný typ výzkumu. Což mi dovolilo v průběhu rozhovorů reagovat na jedinečné zkušenosti a postoje každého informanta. Typicky se provádí v delším časovém úseku, často v přirozeném, „normálním“ prostředí dotazovaného a vyžaduje navázání alespoň určitého vztahu důvěry. Pomocí kvalitativního výzkumu lze dosáhnout hlubšího poznání a porozumění problému.

Mezi výhody kvalitativního výzkumu relevantní k mému cíli patří například to, že umožňuje počáteční prozkoumání fenoménů, nebo to, že hledá lokální příčinné souvislosti. (Hendl, 2016, s. 51-52)

Jako metodu získávání dat jsem vybrala polo-strukturovaný rozhovor. Ten se vyznačuje připravenými otázkami, nebo okruhy, které je nutné položit, ale záleží na tazateli, v jakém pořadí je položí. Umožňuje navíc doptávat se na konkrétní detaily. A eliminuje nevýhody strukturovaného a nestrukturovaného interview. (Miovský, 2006, s. 159-162)

Vybrala jsem jej z několika důvodů. Prvním z nich je vlastně vyloučení dalších metod, typických pro kvalitativní strategii, jako jsou pozorování a analýza dat a dokumentů, z důvodu irelevantnosti pro můj výzkum. (Disman, 2002, s. 298) Pozorováním bych například odpověď na otázku „*Ve kterých oblastech sociální práce pracovníci pomáhají řešit plnění VP?*“, musela získávat každodenním pozorováním sociálních pracovníků ve výkonu jejich práce po několik let. Když pomineme fakt, že klienti by často nemuseli souhlasit s mojí přítomností, taková metoda prodlužuje sběr informací a dělá ji pro výzkum tohoto typu nereálnou. Analýza dat, by oproti tomu značně usnadnila a zkrátila sběr informací, pokud by existovala centrální databáze, která by nějakým způsobem sbírala data o vyživovací povinnosti, žádná, jež bychom mohli použít, neexistuje.

Další bod ve prospěch polo-strukturovaného rozhovoru přidává fakt, že umožňuje přeformulování otázky, aby výzkumník získal taková data, jež opravdu hledá, případně aby výzkumník přidal další otázku, vyvstane-li během rozhovoru nová

skutečnost. Ale zároveň se oproti nestructurovanému rozhovoru lépe zpracovává a snižuje pravděpodobnost, že tazatel ovlivní při sběru data. (Reichel, 2009, s. 111-112)

4.4 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor byl vybrán metodou účelového výběru. Ten bývá v kvalitativních výzkumech hojně využíván. Spočívá ve vyhledávání informantů s určitými vlastnostmi, které souvisí s hlavním a dílčími výzkumnými cíly.

Konkrétně jsem zvolila metodu účelového kvótního výběru, která se použije v případě, že lze základní soubor definovat na podskupiny, které ale souvisí s cílem výzkumu. Musíme znát a popsat kritéria, která soubor rozdělují na tyto podskupiny. Z každé podskupiny pak vybíráme předem určený počet informantů. (Miovský, 2006, s. 135-138)

Nejprve jsem zvolila místo výzkumu, vzhledem k typu práce a nedostatečným zdrojům, není možné zkoumat cíle práce v celé populaci sociálních pracovníků. Proto jsem vybrala středně velké město ve Středočeském kraji. Jedná se o obec s rozšířenou působností, s počtem obyvatel okolo 10 000. Město je dostatečně velké, aby nabídlo široké spektrum organizací sociální práce a zároveň dostatečně malé, aby výsledný vzorek byl realizovatelný. V tomto městě jsem absolvovala svou odbornou praxi, získala nějaké kontakty a tím se zlepšila výchozí pozice při oslovování informantů a také jejich ochota spolupracovat.

Nejprve jsem si rozdělila organizace nebo instituce, v jakých je realizovaná sociální práce, podle přístupů, jaké k sociální práci zaujímají, dle kapitoly 3.2 a 3.3. Dále jsem si rozdělila tyto organizace podle cílových skupin, s nimiž pracují. Následně jsem vybrala typy zařízení, v nichž jsem buď oslovila náhodně vybraného sociálního pracovníka, nebo jediného sociálního pracovníka, který v zařízení je. Zároveň jsem vybírala tak, aby se ve vzorku objevovali sociální pracovníci pracující s různými cílovými skupinami.

Osloveno bylo celkem sedm sociálních pracovníků, jeden nesouhlasil s účastí na výzkumu a jeden se v době realizování rozhovorů nemohl rozhovoru zúčastnit.

Výsledným vzorkem tedy bylo pět sociálních pracovníků, vykonávajících sociální práci na území jedné obce ve Středočeském kraji. Konkrétně se jednalo o Sociálního pracovníka z orgánu sociálně-právní ochrany dětí I1, z nemocnice I2, sociálního

pracovníka ze sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi I3, z Nízkoprahového zařízení pro děti a mládež I4 a sociálního pracovníka z domova důchodců I5.

Za sociálního pracovníka považuju ty pracovníky, jež splňují všechny charakteristiky uvedené v kapitole 3. 3

4.5 Organizace výzkumu a způsob analýzy dat

Následující fáze uvádí ve své publikaci Jiří Reichel (2009, s. 47-50).

V přípravné, neboli teoretické fázi výzkumník určí cíl výzkumu a operacionalizuje hlavní výzkumnou otázku do dílčích. Zároveň studuje relevantní odbornou literaturu, provede rešerši. Metodologická část navazuje na předchozí, v níž se představí metoda výzkumu, metoda sběru dat a uvedení důvodů pro jejich vybrání. Výzkumník se poté seznámí s objekty zkoumání a jejich charakteristikou. Poslední fáze, tzv. realizační fáze má rozpracovat finanční rozpočet, navrhnout strukturu výzkumného týmu, či rozdělit úkoly a kompetence a také navrhnou časový harmonogram a kontrolní etapy. V mém výzkumu byla realizační fáze zkrácená.

Vybrané informanty jsem kontaktovala e-mailem, na webových stránkách jejich organizace jsem našla jejich pracovní kontakty, v e-mailu jsem je seznámila s tématem práce, cílem a organizací výzkumu a požádala je o spolupráci.

Předem domluvená setkání probíhala v kancelářích pracovníků, přičemž datum, čas i místo pracovníci mohli navrhnout sami. Setkání začalo seznámením s touto prací. Definovala jsem, co považuji za vyživovací povinnost a jakými druhy se zabývám. Dále jsem rozvedla cíle, záměr výzkumu a znovu je ujistila o anonymitě výzkumu a také jsem je požádala o souhlas s nahráváním. Rozhovory netrvali déle než půl hodiny, takže pracovníky nezatěžovaly a protože probíhaly v pracovní době, nezasahovaly do jejich soukromí. Což se projevilo na jejich pozitivním přístupu k rozhovoru.

Informanty jsem si označila číselnou značkou podle pořadí provedených rozhovorů a všechny rozhovory jsem převedla na text. Použila jsem metodu doslovné transkripce, při které se doslovně přepisuje mluvený projev. Transkripci jsem neupravovala do spisovného jazyka, zachovala jsem případné nespisovné výrazy nebo chyby ve skladbě. (Hendl, 2016, 207-208)

Dle Reichla (2009, s. 164) charakterizuje kvalitativní analýzy nestandardizovaná, neparаметrizovaná podoba, což plyne z různorodosti kvalitativních dat. V tomto

výzkumu jsem využila deskriptivní přístup, který je založen na třídění a klasifikaci dat. Dle Miovskeho (2006, 220-222) je proces třídění a klasifikace výzkumu kreativním procesem, který probíhá v průběhu celé práce. Tvrdí, že v širším významu je deskripce prvním stupněm analytické práce, z něhož vycházíme a při interpretaci se k němu odkazujeme. Pro utřídění a popis používám metodu vytváření trsů, ta slouží k seskupení a konceptualizaci dat do tematických skupin.

4.6 Reflexe etických a jiných rizik výzkumu

U každého výzkumu je nutné znát možná rizika plynoucí z vybrané výzkumné strategie, metody sběru a ze způsobu použitého na výběr vzorku.

Hlavním rizikem kvalitativního výzkumu se může stát neobjektivita způsobená lidským faktorem, neboť kvalitativní výzkum je snadněji ovlivnitelný výzkumníkem. (Hendl, 2016, s. 51-52) Naopak metoda polo-strukturovaného rozhovoru dle Miovskeho (2006, 159-162) eliminuje většinu nevýhod strukturovaného i volného rozhovoru, pro úplnost uvádí například, že tazatel nemusí udržet strukturu a může sbírat data, která nepotřebuje.

Aby došlo k zajištění kvality výzkumu, uvádí Hendl (2016, s. 147-148) několik podmínek. Určit standarty kvality jednotlivých fází výzkumu, určit jak budou tyto standarty plněny a rozdělit odpovědnost za jejich plnění.

Validita neboli platnost, pravdivost může být dle Lincolnové a Guby (in Hendl, 2016, s. 148) ohrožena ve třech rovinách. První rovina je samotná účast výzkumníka, sledování zkoumaných procesů je může ovlivnit. Dále pak může dojít ke zkreslení ze strany výzkumníka, nebo ze strany informantů. K zajištění validity byla použita sebereflexe výzkumníka a monitoring třetí osoby, tedy vedoucího práce. (Miovský, 2006, s. 267-268)

Bližší k etickým dilematům práce hovoří Reichel (2009, s. 175-179). Etické otázky ohledně provádění výzkumu rozlišuje dvojího druhu. Etiku výzkumné práce a etické zásady zacházení se zkoumanými osobami. Výzkumný pracovník nesmí zneužívat výzkumu nebo své pozice ke svým zájmům, musí být nezávislý, upozadit se a být objektivní. Musí vykonávat výzkum dle svých nejlepších schopností, pokud pracuje v týmu, musí řádně uvést všechny členy, kteří se podíleli. Aby bylo dostáno etických zásad práce se zkoumanými osobami, musí si být tyto osoby vědomy toho, že jsou zkoumány a musí s tím souhlasit. Osoby zkoumané nesmí být k výzkumu nuceny a

výzkum je nesmí omezovat, nebo obtěžovat. Měly by mít možnost výzkum ukončit. A pokud není nezbytně nutné zamlčet pravý záměr výzkumu, měli by být informováni o cílech výzkumu a jeho použití. Měly by mít právo vidět vyhodnocené výsledky. Celý výzkum byl veden v souladu s etickými pravidly výzkumného šetření.

5 Popis a interpretace dosažených výsledků výzkumného šetření

V poslední kapitole praktické části i celé bakalářské části jsou popsána utříděná data získaná z rozhovorů a interpretována. Mým hlavním cílem bylo zjistit, jak se odráží institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce. Toho jsem se snažila docílit pomocí dílčích cílů. První dílčí cíl měl dopomoci zjistit, ve kterých oblastech sociální práce pracovníci pomáhají řešit plnění VP. K němu se pojí tři připravené tazatelské otázky. Druhý a třetí zněly takto: u kterých cílových skupin sociální pracovníci pomáhají řešit plnění, ke kterému se váže jedna tazatelská otázka, a existuje nějaký vztah mezi konkrétními druhy VP a určitými cílovými skupinami, ke kterému se vážou dvě otázky.

Klasifikace a interpretace dat probíhala v návaznosti na jednotlivé cíle. Ve třech podkapitolách je vždy uveden dílčí cíl a odpovědi na tazatelské otázky, které se k němu vážou. Během rozhovorů nebyly otázky řazeny v tomto pořadí, ale byly vybírány podle situace a dle odpovědí. Při rozhovorech jsem se doptávala a zjišťovala, zda chápu odpovědi správně. Během rozhovorů krom připravených otázek, vyplynuly ještě další, které uvádím u cílů, s nimiž souvisí.

5.1 První dílčí cíl

Ve kterých oblastech sociální pracovníci pomáhají plnit řešení VP, byl můj první dílčí cíl a ten jsem si rozdělila na dva konkrétní dílčí cíle- Zjistit, jaké organizace pracují s plněním vyživovací povinnosti u klientů a zda pracují s osobami povinnými nebo oprávněnými.

- Zjistit, jaké organizace pracují s plněním vyživovací povinnosti u klientů.

TO1: Setkali jste se někdy v této organizaci s tím, že byste řešili vyživovací povinnost ke klientovi nebo klienta?

Tato otázka měla jako jediná pevné místo, pokaždé jsem s ní rozhovor začínala. Jednak sloužila k zjištění informace, zda se sociální pracovníci setkali s vyživovací povinností a jednak dávala, smysl následujícím otázkám, které se zaměřují na konkrétní práci s VP. Informanti na tuto otázku odpovídali poněkud rozdílně. Tři informanti odpověděli ano a tři ne. Na první pohled jasná otázka, ovšem z odpovědí na doplňující otázky vyplynulo, že odpověď závisí na tom, jak jednotliví informanti chápou VP.

Informant 2 odpověděl, že se nesetkal s vyživovací povinností, zároveň, ale uvádí „*Hm, s tímhle ne. Takhle konkrétně ne. Máme tady případy, kdy mají nízké důchody, kdy je máme v podstatě na pobytový službě v nemocnici a tam jsem se nesetkala s problémem, že by ta rodina nedoplácela.*“ Z teoretické části víme, že pro vznik vyživovací povinnosti není nutné soudní rozhodnutí, neboť vyživovací povinnost vzniká ze zákona, při splnění podmínek. Tedy i dobrovolný příspěvek na výživu je plněním vyživovací povinnosti. Navzdory záporné odpovědi informanta, jež reflektuje jeho pohled na VP, z popsané situace vyplývá, že faktická odpověď na první otázku u tohoto informanta je kladná.

S dobrovolným plněním se setkáváme i u informanta 5: „*Vždycky je to na základě domluvy a dobrovolnosti...*“ Informant 5 ale správně považuje i dobrovolné plnění za vyživovací vztah. K tomuto, je ovšem nutno dodat, že neznám přesné okolnosti daných případů a nemůžu zaručit, že se informant 2 i 5 setkali s případy, kdy byla naplněna všechna kritéria a skutečně k vzniku VP došlo. Lze to ovšem alespoň v některých případech očekávat. Po této úvaze lze říci, že jediný pracovník- informant 4 se s vyživovací povinností nesetkal.

Odpovědi informantů vedou k zodpovězení konkrétního dílčího cíle. Sociální pracovníci pracují na území vybraného města s plněním vyživovací povinnosti v těchto organizacích: na orgánu sociálně-právní ochrany dětí a v sociálně aktivizační službě, v domově důchodců a v nemocnici jen s dobrovolným plněním a v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež se s tím nesetkávají.

- Pracují SP s osobami oprávněnými (jejich zákonnými zástupci) nebo osobami povinnými?

TO2: Pracovali jste někdy aktivně s povinným na vyživovací povinnosti?

Informant 1 připustil, že s povinným pracoval, ale při doptávání bylo zjištěno, že sociální pracovník jednal s povinným ve jménu oprávněného, který byl jeho klientem. Nejzajímavější odpověď přináší informant 5: „*Víte že jo! Měli jsme tady pana X a ten měl určeno platit výživné na svého syna, tak jsem s ním o tom hovořila a zjistili o tom nějaké informace a vyšlo najevo, že tedy jeho syn nárok na výživné dávno nemá a že toho zneužívá, takže jsem klientovi pomohla s podáním návrhu na soud.*“ Informant 3 také tvrdí, že pracoval se svým klientem nejdříve na snížení výživného k jeho dětem a následně i s převzetím dítěte do své péče.

Informant 4 vypověděl, že se s VP nesešel a při této otázce svou negativní odpověď potvrdil. Informant 2 se podle svých slov s oprávněným nesešel. „*Hmm, to si teď nevzpomínám na žádný případ. Asi by to bylo možné, ale nejspíš nesešla.*“

Tato otázka byla pro některé pracovníky překvapivá, nevěděli, jak ji uchopit a doptávali se na podrobnosti. Informant 1 „*No, jenom v případech, kdy jsme se s ním chtěli dohodnout na vyšší vyživovací povinnosti.*“ To může být způsobené jednostranným vnímáním klientů sociální práce jen jako oprávněných, což je černobílý pohled.

TO3: Pracovali jste někdy aktivně s oprávněným na vyživovací povinnosti?

Tato otázka byla pro informanty daleko jasnější a snazší pro odpověď. Informanti 1, 3 a 5 odpověděli, že s oprávněnými pracovali. U informanta 2 jsme analýzou a doptáváním zjistili, že u dobrovolného plnění se s oprávněným sešel. „*Tazatel: Jo, jasně. Takže to tedy funguje vše na dobrovolné bázi. Nemají soudně určené, že mají posílat svým rodičům výživné, ale v případě, že jejich rodiče nemají dostatečný příjem, přispívají jim. Je to tak? I2: Asi se to dá tak říci, Ano.*“

Na otázku, zda sociální pracovníci pracují s osobami oprávněnými, či povinnými nám předchází dvě tazatelské otázky odpovídají takto: sociální pracovníci pracují s osobami oprávněnými i osobami povinnými, přesto, že práce s osobami povinnými není u všech pevně zakotvená a úplně uchopitelná. S oprávněnými pracují více, než s povinnými. V průběhu rozhovoru jsem přidala jednu otázku, která vzešla ze směru,

kterým se rozhovory ubíhali. Ptala jsem se sociálních pracovníků, zda přemýšlí nad VP jako nad cestou, která by mohla zlepšit situaci klienta a zda ji sami navrhuje. Jen informanti 3 a 5 odpověděli kladně. Přičemž Informant 3 reflektuje, že toto řešení nemá často u jejich klientů odezvu a že nedochází k jeho využití. „*Noo, ano, to ano. Ale ony některé ženy jsou tak, jak bych to řekla..., pyšné, že od toho muže odmítají vyživovací povinnost, na dítě, nebo na sebe, jakožto těhotnou nebo neprovdanou matku. Ale to je opravdu málo. Fakt se nám to tady snad ještě nestalo, že by se toto povedlo, no.*“ Informant 5 uvádí, že v jeho organizaci klienti využívají jím navržené řešení.

Ve kterých oblastech sociální pracovníci pomáhají plnit řešení VP?

Sebraná data nám umožňují kvalitně zodpovědět první dílčí cíl. Sociální pracovníci pracují s vyživovací povinností ve všech zkoumaných organizacích, krom nízkoprahového zařízení pro děti a mládež. Ve všech zařízeních, kde se zabývají VP, pracují s oprávněnými osobami. S oběma subjekty vyživovacího vztahu pracuje orgán sociálně- právní ochrany dětí, sociálně aktivizační služba a domov důchodců. Z těchto zjištění vyplývá zajímavá otázka, a tedy proč pracují sociální pracovníci více s oprávněnými, než povinnými? Je tím důvodem úzký pohled sociálních pracovníků na osoby oprávněné a povinné?

Pro některé pracovníky nebyly všechny otázky snadno zodpověditelné a z odpovědi bylo patrné, že koncept institutu vyživovací povinnosti, mimo výživného na dítě, pro sociální pracovníky není běžná věc. Což dokládá i přidaná otázka monitorující pohled sociálního pracovníka na VP jako na řešení.

Na závěr bych dodala, že úroveň znalosti o institutu vyživovací povinnosti nebyla konzistentní a v některých případech z mého pohledu nedostačující pro případné využití.

5.2 Druhý dílčí cíl

U kterých cílových skupin sociální pracovníci pomáhají řešit plnění VP?

- Zjistit zda se sociální pracovníci setkávají s institutem vyživovací povinnosti u všech cílových skupin.

TO:4 Jaká je cílová skupina vaší organizace?

U této otázky jsem se, pokud byla cílová skupina široká a sociální pracovník nepracoval s celým spektrem, doptávala na to, s jakými osobami konkrétně pracuje. Informant 1 definoval svou cílovou skupinu jako ohrožené nezletilé děti a jejich rodinné příslušníky. Dle informanta 2 je cílová skupina, s níž potencionálně může pracovat široká, neboť to může být kdokoli z hospitalizovaných, „...pracujeme převážně se seniory, sem tam se mi objeví bezdomovec, no a pak tedy, co se teď asi rozšiřuje, je to taková ta skupina lidí, který jsou ve věku, kdy ještě nejsou cílovou skupinou pro domovy důchodců, nemaj finance, jsou to alkoholici a rodina se od nich v podstatě tak nějak distancuje.“ Informant 3 uvádí cílovou skupinu- celé rodiny s dětmi do osmnácti let. Informant 4 pracuje s dětmi od šesti do 15 let, kterým hrozí sociální vyloučení a informant 5 se seniory nad šedesát pět let, nebo nad šedesát, kteří mají nárok na důchod, a kteří v obou případech vyžadují nepřetržitou péči.

Při zpracování odpovědi na tento konkrétní dílčí cíl využiji odpovědi také data získaná při zkoumání prvního dílčího cíle a konkrétně na otázku, zda se sociální pracovníci setkali s VP. Syntézí všech odpovědí zjistíme, že u všech cílových skupin se sociální pracovníci neseťkávají s vyživovacím vztahem.

U kterých cílových skupin sociální pracovníci pomáhají řešit plnění VP?

Shrnutím odpovědí na tazatelské otázky pojící se s druhým i prvním dílčím cílem dostaneme představu o realitě zkoumané právě druhým dílčím cílem. Dle tvrzení informantů pracují s vyživovací povinností u nezletilých a ohrožených dětí a jejich rodinných příslušníků zvláště i u rodin jako celku, u seniorů vyžadující nepřetržitou péči a u hospitalizovaných seniorů, osob bez domova a osob dlouhodobě nemocných v nemocnici.

K tomuto mě napadá otázka, zda to, že s těmito osobami sociální pracovníci pracují na vyživovacím vztahu, je dáno charakteristikou daných klientů, potažmo charakteristikou daných cílových skupin, nebo zda je to dáno přístupem, postojem a pohledem sociálního pracovníka na tyto cílové skupiny, nebo pohledem na institut vyživovací povinnosti.

5.3 Třetí dílčí cíl

Existuje nějaký vztah mezi konkrétními druhy VP a určitými cílovými skupinami?

- Zjistit, zda se u určitých cílových skupin vyskytují více určité druhy vyživovacích povinností.

TO5: Všimli jste si někdy, že byste u vaší cílové skupiny pracovali s nějakým druhem vyživovací povinnosti více, než s jiným?

Tři informanti si ve své práci všimli, že pracují s určitým druhem VP více než s jiným. U informantů 1 a 3 se jednalo o vyživovací povinnost rodičů k dětem. „*Ano, na ty děti je to nejčastěji.*“, „*No tak co se týče spíš těch dětí, tak je to vždy směrované k tomu, že někdo je povinen vyživovat tady ty děti.*“ Informant 3 tento fakt komentuje: „*Na děti. Většinou je to na ty děti. Ono sice je to hezký, že je nějaký výživný mezi manželi, ale vzhledem k naší cílovce, tak ne... Ono třeba i soud nám na dítě, na miminko, třeba stokorunu. Protože jsou na Úřadech práce, na sociálních dávkách, takže tam nějaký ty tabulky co existují, že by se mělo platit, prostě neexistuje.*“ Uvádí tedy svůj názor, podpořený zkušeností, že charakteristika jeho cílové skupiny způsobuje nízkou realizovatelnost vyživovací povinnosti.

Informant 5 se zase nejčastěji setkává s vyživovací povinností dětí k rodičům, ale není to jediný vyživovací vztah, se kterým pracuje.

Informanti 2 a 4 nereflektovali žádný druh vyživovací povinnosti jako nejčastější.

TO6: Neexistuje nějaká typická situace, se kterou se u Vás setkáváte, která souvisí s institutem vyživovací povinnosti?

Z odpovědí na tuto otázku se vytvořily dvě typické situace. Informanti 1 a 3 uvádějí shodnou situaci- rodiče nezletilých dětí se rozcházejí a sociální pracovníci s nimi pracují na soudním přiznání výživného. Informant 5 má zkušenost s vyživovací povinností dětí k rodičům. „*Tak nejčastěji je to opravdu když děti svým rodičům dobrovolně přispívají buď na úhradu služby, nebo na osobní potřeby nebo jim nějakým jiným způsobem zajišťují jejich potřeby.*“ Ostatní informanti neudávají žádnou typickou situaci, spojenou s výživným.

Konkrétní cíl, zjistit, zda se u určitých cílových skupin vyskytují určité druhy vyživovací povinnosti více, se povedl naplnit. Bylo zjištěno, že u organizací, jimž do cílové skupiny spadají děti a rodiče, jako se tak děje u orgánu sociálně-právní

ochrany dětí nebo sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, se podle jejich sociálních pracovníků objevuje nejčastěji vyživovací vztah rodiče, k jeho nezletilému dítěti. Dle slov sociálního pracovníka z domova důchodců se v jejich organizaci nejčastěji setkávají s vyživovací povinností dětí k rodičům. Na druhou stranu z výzkumu vyplývá, že ani v nemocnici, ani v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež se neobjevují žádné druhy, nebo se neobjevují nijak často, že by vytvořili typickou situaci.

Existuje nějaký vztah mezi konkrétními druhy VP a určitými cílovými skupinami?

Poslední dílčí cíl mého výzkumu mohu na základě šetření částečně zodpovědět. Zejména kvůli nízkému výskytu vyživovací povinnosti v nemocnici a nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež nelze říci, zda u jejich cílových skupin existuje vztah s určitými druhy VP. Na druhou stranu je ale jasně viditelné, že nejčastějším druhem vyživovací povinnosti je ten, mezi rodičem a dítětem. Také lze říci, že existuje vztah mezi vyživovací povinností k dětem a cílovou skupinou, jež je zahrnuje. Vzhledem k tomu, že někteří sociální pracovníci nevnímají existenci typické situace, zeptala jsem se, s jakými druhy se setkali. Kromě uvedených to bylo výživné na manžela a vyživovací povinnost potomka k předkovi, konkrétně vnuka k prarodiči.

5.4 Shrnutí zjištěných poznatků

Hlavním cílem mé práce bylo pomocí metody polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky z různých odvětví sociální práce, zjistit, jak se odráží institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce, což bude zkoumáno v zařízeních, kde tito sociální pracovníci pracují.

Výzkum jsem skutečně provedla metodou polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky. Protože jsem výzkum prováděla účelovým výběrem omezeným místně, nedají se výsledky mého výzkumu generalizovat a nemohu tvrdit, že takovéto výstupy hovoří pravdivě o celé praxi sociální práce. Pokud ale cíl zůžím na zkoumanou populaci, mohu říct, že jsem cíl naplnila a skutečně zjistila, jak se odráží institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce.

Závěr a diskuze

Z mého pohledu se při tomto výzkumu osvědčila jednak kvalitativní strategie, přestože skýtá riziko zkreslení výzkumníkem. Pomohla k získání dat o tom, jak se projevuje institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce, téma, jež není v celistvosti popsáno. Umožnilo zkoumat téma, které je mezi odbornou veřejností vnímáno jednostranně a ne ve svém celém potenciálu. Jako kvalitativní strategie, tak i metoda polostrukturovaného rozhovoru se osvědčila. Tento typ rozhovoru usnadňuje nezkušenému výzkumníku získat všechna relevantní data, aniž by sbíral ta nepodstatná a umožňuje snadnější a přehlednější analýzu dat. Rozhovor přispěl k vyjasnění některých odpovědí, které by v dotazníku nebyly zodpovězeny podle skutečného stavu. Na druhou stranu znemožnil zkoumat větší počet respondentů k tomu, aby bylo možno výsledky vztáhnout na celou populaci.

Jak se tedy odráží institut vyživovací povinnosti v praxi sociální práce? Populace zkoumaných sociálních pracovníků se setkává s VP, ať už soudně určenou, nebo plněnou dobrovolně. Někteří aktivně dopomáhají svým klientům k přiznání jejich práva, někteří pracují i s povinnými subjekty. S vyživovací povinností zejména pracují organizace, jež mají v cílové organizaci děti, rodiny, nebo seniory. Sociální pracovníci se setkávají hlavně s vyživovací povinností rodičů k dětem, což je u některých jediný druh, nad kterým přemýšlí.

Z toho vyplývá, že sociální pracovníci nejsou dostatečně informováni o VP a ve většině případů o ní nepřemýšlí jako o způsobu, který může zlepšit situaci jejich klienta napříč cílovými skupinami. Pokud nevyužíváme všechny prostředky a nástroje, které nám legislativa a teoretici nabízejí, negativně tím dle mého názoru ovlivňujeme výkon sociální práce.

Byl výzkumný cíl skrze cíle dílčí naplněn? Ano i ne. Již svou konstrukcí byl předurčen pro částečné splnění, neboť zkoumat celou praxi sociální práce není v kompetenci bakalářské práce.

Pokud data výzkumu vypovídají alespoň orientačně o skutečném stavu, vyplývá ze zjištění několik závěrů. Pokud sociální pracovníci nevyužívají plně všech možností, které jim právní rámec nabízí, čím je to způsobeno? Můžeme najít hned několik sfér důvodů. Je to způsobeno na straně klienta, který o těchto možnostech neví a nemá

zájem je realizovat? Nebo snad není úroveň znalosti sociálních pracovníků dostatečná, aby mohli navrhnout použití vyživovací vztahu jakožto řešení?. Nebo je institut vyživovací povinnosti ve všech druzích v praxi nevyužitelný?

Výzkum přináší celou řadu otázek, která mají význam pro klienty sociální práce, pro vzdělavatele v sociální a také pro zákonodárce.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Doporučená výchozí rozmezí pro stanovení výše výživného za účelem sjednocení rozhodovací praxe (Ministerstvo spravedlnosti, 2010, s. 7).....	39
Tabulka 2: Transformační tabulka	46

Seznam použité literatury

108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © [cit. 10.03.2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

115/2006 Sb. Zákon o registrovaném partnerství. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © [cit. 25.01.2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-115>

2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © [cit. 30.01.2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2?text=Listina+Z%C3%A1kladn%C3%ADch+pr%C3%A1v+a+svobod>

292/2013 Sb. Zákon o zvláštních řízeních soudních. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © [cit. 10.02.2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292?text=zvl%C3%A1tn%C3%AD+%C5%99%C3%ADzen%C3%AD+soudn%C3%AD>

40/2009 Sb. Trestní zákoník. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © [cit. 02.03.2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

89/2012 Sb. Občanský zákoník (nový). *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © [cit. 25.01.2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89?text=ob%C4%8Dansk%C3%BD+z%C3%A1kon%C3%ADk>

Banks, S. in Matoušek, O. 2013. *Metody a řízení sociální práce.* Praha : Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

Disman, M. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost.* Praha : Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7.

Francová, M. a Dvořáková Závodská, J. 2018. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství.* Praha : Wolters Kluwer, 2018. ISBN 978-80-7598-120-2..

Hendl, J. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace.* Praha : Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

- Hendrych, D. a kol. 2009.** *Právníký slovník*. Praha : C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-059-1.
- Hrušáková, M., Králíčková, Z. a Westphalová, L. a kol. 2014.** *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-503-9.
- Hrušáková, M., Králíčková, Z. a Westphalová, L. a kol. 2015.** *Rodinné právo*. Praha : C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-552-7.
- Janeba, J. 2002.** Dobré mravy. *EPRAVO.CZ*. [Online] EPRAVO.CZ, 20. 5 2002. [Citace: 5. 1 2020.] <https://www.epravo.cz/top/clanky/dobre-mravy-16941.html>. ISSN 1213-189X.
- Janebová. 2014.** *Teorie a metody sociální práce - reflexivní přístup*. Hradec Králové : Gudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-374-1.
- Kaiserová, V. 2019.** Výživné rozvedeného manžela. *Právo a rodina*. 2019, č. 1.
- Kotrady, P. 2015.** Pohled soudní praxe na některé otázky týkající se stanovení výše výživného. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 7-8.
- Kovářová, D. 2011.** *Rodina a výživné: vyživovací povinnost rodičů, dětí a dalších příbuzných*. Praha : Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-84-4.
- Kovářová, D. 2014.** *Vyživovací povinnost po rekodifikaci*. Praha : Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-023-9.
- Králíčková, Z. in Šmíd, O. a Vacová, R. 2017.** *Výživné*. Praha : Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-196-0.
- Lincoln, Y. a Guba, E. in Hendl. 2016.** *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha : Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
- Mátel, A. 2019.** *Teorie sociální práce I*. Praha : Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2220-2.
- Mezinárodní konference sociální práce. 2004.** Mezinárodní etický kodex sociální práce. [Online] 2004. [Citace: 5. 2 2020.] <http://sspcr.xf.cz/EK.html>.
- Mindlová, V. 2018.** Srovnatelná životní úroveň při výpočtu výživného. *Soukromé právo*. 2018, č. 11.
- Ministerstvo spravedlnosti. 2010.** Doporučená výchozí rozmezí pro stanovení výše výživného za účelem sjednocení. *Justice*. [Online] 5 2010. [Citace: 15. 3 2020.]

https://justice.cz/documents/12681/724488/Doporu%C4%8Duj%C3%ADc%C3%AD_procentu%C3%A1ln%C3%AD_rozmez%C3%AD_v%C3%BD%C5%BEivn%C3%A9.pdf/ffb75f31-9623-41d9-8150-05f7cec0199a.

Miovský, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha : Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4..

Musil, L. 2008. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2008, č. 2.

Musil, L. 2010. Typologie pojetí sociální práce. *MUNI*. [Online] 2010. [Citace: 5. 2 2020.] <https://is.muni.cz/el/1423/podzim2010/SPR101/um/prispevek.pdf>.

Navrátil, P. in Matoušek, O. 2001. *Základy sociální práce*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.

Nečasová, M. in Matoušek, O. 2013. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

Nová, H. a Těžká, O. 1995. *Vyživovací povinnost*. Praha : Linde Praha, 1995. ISBN 80-85647-84-2..

Petráčeková, V. a Kraus, J. 1995. *Akademický slovník cizích slov*. Praha : Academia, 1995. Sv. I. ISBN 80-200-0524-2.

Polišenská, P. 2016. Zjišťování možností, schopností a majetkových poměrů povinného v řízení o výživném pro nezletilé děti. *Soukromé právo*. 2016, č. 11.

Pytela, D. a Pinkava, K. 2019. Výpočet výživného na zletilé a nezletilé dítě a podání návrhu. *Rodinné listy: Měsíčník pro právo, politiku, ekonomiku a kulturu*. 2019, č. 1.

Rašovský, D. 2012. Dobré mravy jako kritérium přiznání výživného. *Právní fórum*. 2012, č. 9.

Reichel, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha : Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6.

Rogalewiczová, R. 2017. Výkon práv dítěte v rodičovském konfliktu,2. *Právo a rodina*. 2017, č.9.

Sovová, O. a Císařová, D. 2015. *Rodina v novém soukromém právu : interdisciplinární právní pohled*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-569-1.

Stanovisko Nejvyššího soudu Cpjn 2004/2012.[online]. Copyright © [cit. 10.01.2020].
Dostupné

z: http://www.nsoud.cz/Judikatura/ns_web.nsf/web/Proverejnostamedia~TiskovezpravyNejvyssihosoudu~Stanovisko_obcanskopravniho_a_obchodni

Svoboda, K. 2014. *Rodičovství, osvojení a výživné dětí po rekodifikaci soukromého práva.* Praha : Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-512-2.

Svoboda, K. 2017. Záležitosti výživného v kontextu nového Stanoviska Nejvyššího soudu Cpjn 204/2012. *Rodinné listy.* 2017, č.1.

Šínová, R., Westphalová, L., Králíčková, Z. a kol. 2016. *Rodičovská odpovědnost.* Praha : Leges, 2016. ISBN 978-80-7502-179-3.

Šmíd, O., Vacová, R. a kol. 2017. *Výživné.* Praha : Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-196-0.

Švaříček, R. a Šed'ová, K. 2014. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha : Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

Usnesení Ústavního soudu, sp. zn. II. ÚS 249/97. [online]. Dostupné
z: <https://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=2-249-97>

Věcný záměr zákona o sociálních pracovnících. 2015. *Sociální revue.* [Online] 2015. [Citace: 31. 1 2020.] <http://socialnirevue.cz/item/vecny-zamer-zakona-o-socialnich-pracovnicich>.

Zahořáková, R.; Pohl, M.; Obračajová, B.; 2017. Výživné a zálohové výživné ve vybraných evropských státech. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky.* [Online] 2017. <https://www.psp.cz/sqw/ppi.sqw?d=1&t=10>.

Seznam příloh

Příloha A: Rozhovor s pracovníkem I5

Příloha A

Rozhovor se sociální pracovnící I5

Tazatel: Jak už jsem avizovala v naší předchozí komunikaci, zabývám se institutem vyživovací povinnosti a většinou jeho druhů – vyživovací povinností mezi manželi, mezi bývalými manželi, mezi předky a potomky navzájem, mezi registrovanými partnery, a tak dále. A chtěla bych zjistit, zda se využívání vyživovací povinnosti objevuje v praxi sociální práce. Stalo se Vám někdy, že by Váš klient měl třeba nedostatečný příjem a jako řešení bylo využito jeho právo na výživné? Nebo v jakékoli jiné situaci?

I5: Nás zřizuje město, my nejsme soukromá organizace, ta úhrada služeb u nás je velmi nízká, takže málokdy, ale setkali jsme se s případy, kdy občas naši klienti mají nedostatečný důchod, nebo vysoké náklady na léčivo a v tom případě o tom přemýšlíme, kontaktujeme rodinu, aby dopláceli. Ale tak před osmi lety to bylo horší, to se důchody moc nehýbali, ale teď dostávají přidáno, tak není tolik potřeba.

Tazatel: Takže jste tedy aktivně zvolili obrátit se na potencionální povinné jako řešení? A podávali jste návrh na soudní určení výživného?

I5: To ne, to nikdy jsme takhle nemuseli. I když jednou jsme vlastně skončili na městě a tam jsme se tedy nakonec domluvili. Vždycky je to na základě domluvy a dobrovolnosti a vzhledem k věkové skupině našich klientů, jsou třeba jejich děti už důchodci, nebo nemají peněz nazbyt a nemůžou doplácet, když to nějak doloží, nebo něco, tak to po nich nepožadujeme. A ne vždycky doplácí za tu službu, někdy chodí kupovat léky, nebo vozí nějaké oblečení a další věci.

Tazatel: Dalo by se říci, že i tedy naturální plnění, ne jen peněžní?

I5: Ano, s tím se také setkáváme.

Tazatel: Chápu, a s výživným soudně priznaným obecně jste se nikdy nesečkali?

I5: No, to asi úplně ne, teď si nejsem jistá.

Tazatel: Dobře. A pokud tedy máte klienta, který potřebuje finanční podporu, kdo je ten, kdo mu ji poskytuje? Nejčastěji předpokládám, že děti, ale co manželé, vnuci, další příbuzná, kteří mají vzájemnou vyživovací povinnost?

I5: Tak jak říkáte, většinou jsou to děti, ale sem tam myslím, že i manželé a jednoho vnuka tu myslím máme.

Tazatel: A měla bych ještě jednu otázku, setkali jste se, s tím, že by váš klient měl k někomu vyživovací povinnost? A pokud ano, pracovali jste s ní nějakým způsobem aktivně?

I5: Víte že jo! Měli jsme tady pana X a ten měl určeno platit výživné na svého syna, tak jsem s ním o tom hovořila a zjistili o tom nějaké informace a vyšlo najevo, že tedy jeho syn nárok na výživné dávno nemá a že toho zneužívá, takže jsem klientovi pomohla s podáním návrhu na soud.

Tazatel: To je velmi zajímavé. Já se ještě vrátím k vašim klientům, Vy už jste to trochu nakousla, jaká je cílová skupina vaší organizace?

I5: Jsou to senioři nad 65 let, kteří potřebují 24-ti hodinovou péči. Výjimku máme pro osoby od šedesáti let, ale musí mít nárok na důchod.

Tazatel: Děkuji. A všimli jste si někdy, že byste u vaší cílové skupiny pracovali s nějakým druhem vyživovací povinnosti více, než s jiným?

I5: Tak to jednoznačně v případě vyživovací povinnosti potomků k rodičům. Nejčastěji se setkáváme s tím, že děti přispívají svým rodičům.

Tazatel: A moje poslední otázka. Dokázala byste říct, jestli existuje nějaká typická situace, se kterou se u vás setkáváte, která souvisí s institutem vyživovací povinnosti?

I5: Tak nejčastěji je to opravdu když děti svým rodičům dobrovolně přispívají buď na úhradu služby, nebo na osobní potřeby nebo jim nějakým jiným způsobem zajišťují jejich potřeby.

Tazatel: Děkuji, to je z mé strany vše. Velmi jste mi pomohla.